

ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸಮಾನತೆ
ನೀಡುವುದು ಮತ್ತು ಸಮಾನತೆ ನೀಡುವುದು
‡ ನೀಡುವುದು

પ્રકરણ 4

હિસાબોની ગુણવત્તા અને નાણાકીય અહેવાલોની પદ્ધતિઓ

નાણાકીય રજૂઆતની સુદ્રઢ વ્યવસ્થા અને નિયમો તથા કાર્યપદ્ધતિના અનુપાલનનું સુશાસનમાં મહત્વનું યોગદાન હોય છે. આ બાબત, સુસંગત, વિશ્વસનીય અને સમયબદ્ધ નાણાકીય રજૂઆતને સુનિશ્ચિત કરે છે અને એ રીતે મૂળભૂત કારભારી જવાબદારીઓ, વ્યૂહાત્મક આયોજન અને યોગ્ય નિર્ણય લેવામાં રાજ્ય સરકારને સહાય કરે છે. આ પ્રકરણ વિવિધ નાણાકીય નિયમો, પદ્ધતિઓ અને નિર્દેશોના રાજ્ય સરકારના અનુપાલનની સ્થિતિ અને વિહંગાવલોકન પૂરું પાડે છે.

હિસાબોની સંપૂર્ણતા સંબંધિત બાબતો

4.1 રાજ્યની સંચિત નિધિ અથવા જાહેર હિસાબની બહારના ભંડોળો

ભારતના બંધારણની કલમ 266 (1)માં, કલમ 267ની જોગવાઈઓને અધિન એવી જોગવાઈ છે કે રાજ્યની સરકાર દ્વારા મેળવવામાં આવેલી બધી આવક, તિજોરી બિલો જારી કરીને તે સરકાર દ્વારા ઉભી કરવામાં આવેલી લોન, લોન અથવા સાધનોપાય પેશગીઓ અને લોનની પરતચૂકવણી દ્વારા તે સરકારને મળેલા તમામ નાણા એક સંચિત નિધિનું રૂપ લે છે જેને રાજ્યની “સંચિત નિધિ” એવું નામ આપવામાં આવે છે. કલમ 266 (2)માં જોગવાઈ છે કે સરકાર દ્વારા અથવા તેના વતી મળેલા અન્ય તમામ જાહેર નાણા, જે તે કિસ્સા મુજબ, રાજ્યના જાહેર હિસાબમાં જમા કરવામાં આવશે.

ભારત સરકારના ખાણ અને ખનીજ (વિકાસ અને નિયમન) સુધારા (MMDR) અધિનિયમ, 2015ની કલમ 9B નિયત કરે છે કે ખાણકામ સંબંધી કામગીરીથી પ્રભાવિત કોઈ પણ જિલ્લામાં, રાજ્ય સરકાર તેના ઠરાવથી, ટ્રસ્ટના રૂપમાં નફો ન કરતી સંસ્થાની સ્થાપના કરશે. જેને જિલ્લા ખનીજ પ્રતિષ્ઠાન (DMF) તરીકે ઓળખવામાં આવશે. જિલ્લા ખનીજ પ્રતિષ્ઠાનનો ઉદ્દેશ ખાણકામ સંબંધી કામગીરી દ્વારા અસર પામેલા લોકો અને તે વિસ્તારના હિત અને લાભ માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત કરવામાં આવે એ મુજબ કામ કરવાનો હતો. જિલ્લા ખનીજ પ્રતિષ્ઠાનનું બંધારણ અને કામગીરીઓ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે એ મુજબની હશે.

ખાણ અને ખનીજ (વિકાસ અને નિયમન) સુધારા અધિનિયમ, 2015ની કલમ 15A વધુમાં ઠરાવે છે કે ગૌણ ખનીજો સંબંધિત છૂટછાટ મેળવતા તમામ ધારકો દ્વારા જે જિલ્લામાં ખાણકામની પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવતી હોય તેના જિલ્લા ખનીજ પ્રતિષ્ઠાનમાં ફાળો/ચૂકવણીની રકમો રાજ્ય સરકાર નિયત કરશે. મુખ્ય ખનીજોની બાબતમાં, ભારત સરકારનું ખાણ મંત્રાલય ફાળાનો દર નિર્દિષ્ટ કરે છે.

ગુજરાત સરકારે ગૌણ ખનીજોના પદ્ધતિ બંધારણ, કામગીરી અને કાર્યપધ્ધતિના નિયમન માટે ગુજરાત જીલ્લા ખનીજ પ્રતિષ્ઠાન નિયમોની (DMF) રચના કરી હતી (એપ્રિલ 2016). આ નિયમોની જોગવાઈઓ 12 જાન્યુઆરી 2015થી અમલમાં આવી હોવાનું માનવામાં આવ્યું હતું.

ગુજરાત સરકારના ઉદ્યોગ અને ખાણ વિભાગ હેઠળ કાર્યરત ભૂસ્તરશાસ્ત્ર અને ખાણ કમિશનરે પુરી પાડેલી માહિતી મુજબ 31 માર્ચ 2020 સુધીમાં રાજ્યમાં મુખ્ય અને ગૌણ ખનીજોની બાબતમાં ફાળાની વસૂલાતની સ્થિતિ કોઠા 4.1માં દર્શાવ્યા મુજબ હતી.

કોઠો 4.1: જીલ્લા ખનીજ પ્રતિષ્ઠાન હેઠળ વસૂલાત

(₹ કરોડમાં)

જીલ્લા ખનીજ પ્રતિષ્ઠાન હિસાબ		રોયલ્ટીની આવક	વસૂલાતપાત્ર કુલ DMF	વસૂલેલું કુલ DMF
મુખ્ય ખનીજો	16 જિલ્લાઓ	1,508.93	451.48	327.69
ગૌણ ખનીજો	32 જિલ્લાઓ	3,656.18	365.62	260.34
કુલ		5,165.11	817.10	588.03

સ્રોત: ભૂસ્તરશાસ્ત્ર અને ખાણ કમિશનરે પુરી પાડેલી માહિતી

ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે મુખ્ય ખનીજો, ગૌણ ખનીજો અને આકસ્મિક નિધિ માટે દરેક ભૂસ્તરશાસ્ત્રી અલગ બચત ખાતુ નિભાવતા હતાં. આ રીતે વસૂલ કરવામાં આવેલી રકમો જાહેર હિસાબના બદલે ભૂસ્તરશાસ્ત્રીઓ દ્વારા નિભાવવામાં આવતાં બચત ખાતાઓમાં જમા કરવામાં આવતી હતી જે ભારતના બંધારણની કલમ 266 (2)નું ઉલ્લંઘન છે. માર્ચ 2020 સુધીમાં ₹ 229.07 કરોડ જેટલી જિલ્લા ખનીજ પ્રતિષ્ઠાનની વસૂલાતમાં ઘટ પણ ઓડિટના ધ્યાન પર આવી હતી.

4.2 નાણાકીય વર્ષ દરમિયાન સ્પષ્ટ જવાબદારીઓનો સમાવેશ ન કરવો

રાજ્ય સરકારોના પક્ષે, તણાવ હેઠળ સરકારી આવકોના વર્ષોમાં, ખાસ કરીને નાણાકીય વર્ષના આખરી ત્રિમાસિકમાં, કરવાપાત્ર ચોક્કસ ચૂકવણીઓને પછીના વર્ષ(ર્ષો) પર મુલતવી રાખવાનું વલણ હોય છે. આમાં સહાયકી સંબંધિત ચૂકવણીઓ અને અન્ય કરાર આધારિત ચૂકવણીઓ જેનાં માટે બિલો રજૂ કરવામાં આવ્યાં હોય તેનો સમાવેશ થાય છે.

ઉર્જા અને પેટ્રોકેમિકલ્સ વિભાગના (અનુદાન નં. 13) ઓડિટ દરમિયાન એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે ઉર્જા ક્ષેત્રના જાહેર ઉપક્રમોની ધારક કંપની, ગુજરાત ઉર્જા વિકાસ નિગમ લિમિટેડને (GUVNL) મળવાપાત્ર સહાયકીઓની નોંધપાત્ર પાછલી બાકી ચૂકવણીઓ નીચે ચર્ચ્યા મુજબ હતી.

4.2.1 વિદ્યુતની સહાયકીની ચૂકવણીમાં પાછલી બાકી

અનુભાગ 65,વીજ અધિનિયમ, 2003 મુજબ, ગુજરાત વીજ નિયંત્રણ આયોગ (GERC) પ્રશુલ્ક બાબતનું વળતર, ઈંધણ કિંમત અને વિદ્યુત ખરીદ સમાયોજન ચાર્જ (FPPPA) વોટર વર્ક્સ અને

હોર્સ-પાવર આધારિત પ્રશુલ્કની સહાયકી રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઉર્જા ક્ષેત્રની કંપનીઓને ત્રિમાસિકની શરૂઆતમાં છુટી કરવાની હોય છે.

ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના 31 માર્ચ 2014 અંતિત વર્ષ માટેના ગુજરાત સરકારના રાજ્યની નાણાકીય પરિસ્થિતિ પરના અહેવાલમાં (ફકરો 2.4.2) ગુજરાત ઉર્જા વિકાસ નિગમ લિમિટેડના સહાયકીના બાકી દાવાઓ (₹ 3,313.42 કરોડ) જેની ચૂકવણી કરવામાં આવી ન હતી અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા હિસાબમાં લેવામાં આવ્યાં ન હતાં, તે બાબતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. આ વિકટ પરિસ્થિતિ ચાલુ રહી છે, કારણ કે ગુજરાત ઉર્જા વિકાસ નિગમ લિમિટેડને ચૂકવવાપાત્ર બાકી સહાયકી 31 માર્ચ 2020 સુધીમાં એકદમ વધીને ₹ 5,938.78 કરોડ સુધી પહોંચી ગઈ હતી. વિગતો કોઠા 4.2માં દર્શાવી છે.

કોઠો 4.2: 31 માર્ચ 2020ના રોજ ગુજરાત ઉર્જા વિકાસ નિગમ લિમિટેડને ચૂકવવાપાત્ર કુલ બાકી સહાયકી

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	વર્ષ	ખૂલતી સિલક	દાવાની રકમ	છુટી કરેલી સહાયકી	બંધ સિલક
1.	2017-18	5,883.78	6,072.37	5,566.75	6,389.40
2.	2018-19	6,389.40	7,814.40	7,119.29	7,084.51
3.	2019-20	7,084.51	6,704.99	7,849.72	5,939.78

સ્રોત: ઉર્જા અને પેટ્રોકેમિકલ્સ વિભાગ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

GUVNLને ચૂકવવાપાત્ર સહાયકીના જુદા જુદા ઘટકોની સ્થિતિ નીચે મુજબ હતી.

કૃષિ પર હોર્સ-પાવર આધારિત પ્રશુલ્ક માટે સહાયકી

કૃષિ ગ્રાહકો માટે પ્રશુલ્ક દર નીચો રાખવા માટે આ સહાયકી આપવામાં આવે છે. એશિયાઈ વિકાસ બેંકની ભલામણથી લેવામાં આવેલા નીતિવિષયક નિર્ણય મુજબ આ સદર હેઠળની સહાયકીની મર્યાદા ₹ 1,100 કરોડની છે.

કોઠો 4.3: કૃષિ માટે હોર્સ-પાવર આધારિત પ્રશુલ્ક

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અનુદાનનુ સદર	ખૂલતી સિલક	દાવાની રકમ	છુટી કરેલી રોકડ સહાય	બંધ સિલક
2017-18	2801-80-101-01	0.00	1100.00	1100.00	0.00
2018-19	2801-80-101-01	0.00	1100.00	1100.00	0.00
2019-20	2801-80-101-01	0.00	1100.00	1008.33	91.67

સ્રોત: ઉર્જા અને પેટ્રોકેમિકલ્સ વિભાગ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

ગુજરાત વીજ નિયંત્રણ આયોગ પ્રશુલ્કના વળતર માટે રોકડ સહાય

ગુજરાત વીજ નિયંત્રણ આયોગ દ્વારા કૃષિ પ્રશુલ્કમાં કરવામાં આવતો વધારો કૃષિ ગ્રાહકો પર નાખવાના બદલે તેમાં રાહત આપવા માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા આ સહાયકી આપવામાં આવે છે.

કોઠો 4.4: ગુજરાત વીજ નિયંત્રણ આયોગ પ્રશુલ્કનુ વળતર

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અનુદાનનુ સદર	ખૂલતી સિલક	દાવાની રકમ	છુટી કરેલી રોકડ સહાય	બંધ સિલક
2017-18	2801-80-190-04	1,025.88	1,206.93	1,206.75	1,026.06
2018-19	2801-80-190-04	1,026.06	2,675.89	2,079.04	1,622.91
2019-20	2801-80-190-04	1,622.91	1,182.31	1,600.33	1,204.89

સ્રોત: ઉર્જા અને પેટ્રોકેમિકલ્સ વિભાગ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

ઈંધણ કિંમત અને વીજ ખરીદ સમાયોજન (FPPPA) ચાર્જ માટે સહાયકી

ઈંધણ કિંમત અને વીજ ખરીદ સમાયોજન (FPPPA) ચાર્જનું ભારણ ગ્રાહકો પર ન પડે એ માટે ગુજરાત ઉર્જા વિકાસ નિગમ લિમિટેડને આ સહાયકી આપવામાં આવે છે.

કોઠો 4.5: ઈંધણ કિંમત અને વીજ ખરીદ સમાયોજન (FPPPA) ચાર્જ માટે સહાયકી

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અનુદાનનુ સદર	ખૂલતી સિલક	દાવાની રકમ	છુટી કરેલી રોકડ સહાય	બંધ સિલક
2017-18	2801-80-190-05	4,462.62	3,125.09	2,745.00	4,842.71
2018-19	2801-80-190-05	4,842.71	3,415.45	3,200.25	5,057.91
2019-20	2801-80-190-05	5,057.91	3,802.39	4,527.83	4,332.47

સ્રોત: ઉર્જા અને પેટ્રોકેમિકલ્સ વિભાગ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

વોટર વર્ક્સ માટે સહાયકી

પંચાયતોના વોટર વર્ક્સના જોડાણોને મફત વીજ પુરવઠો પુરો પાડવા માટે આ સહાયકી આપવામાં આવે છે.

કોઠો 4.6: વોટર વર્ક્સ માટે સહાયકી

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અનુદાનનુ સદર	ખૂલતી સિલક	દાવાની રકમ	છુટી કરેલી રોકડ સહાય	બંધ સિલક
2017-18	2801-80-101-04	395.28	640.35	515.00	520.63
2018-19	2801-80-101-04	520.63	623.06	740.00	403.69
2019-20	2801-80-101-04	403.69	620.29	713.23	310.75

સ્રોત: ઉર્જા અને પેટ્રોકેમિકલ્સ વિભાગ દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

સહાયકીના બાકી દાવાઓ, ઉર્જા ક્ષેત્રની કંપનીઓની નાણાકીય પરિસ્થિતિને અસર કરવા ઉપરાંત ભવિષ્યમાં નાણાકીય સંસાધનોની ફાળવણી કરતી વખતે રાજ્ય સરકારને મુશ્કેલ પરિસ્થિતિમાં મુકી શકે છે.

4.3 વ્યાજપાત્ર થાપણોની બાબતમાં વ્યાજની જવાબદારી અદા ન કરવી

રાજ્ય સરકારની જવાબદારી છે કે વ્યાજપાત્ર થાપણોની (હિસાબોના મુખ્ય સદર 8336 અને 8342) રકમની બાબતમાં વ્યાજની જોગવાઈ અને તેની ચૂકવણી કરવામાં આવે. આમ છતાં, કોઠા 4.7માં દર્શાવ્યા મુજબ, 31 માર્ચ 2019ની સ્થિતિએ આ થાપણોમાં સિલકો હતી છતાં મુખ્ય સદર 2049 (મહેસૂલી ખર્ચ) હેઠળ વ્યાજની ચૂકવણી માટે રાજ્ય સરકારે અંદાજપત્રીય જોગવાઈ કરી ન હતી.

કોઠો 4.7: વ્યાજપાત્ર થાપણોની બાબતમાં વ્યાજની જવાબદારી અદા ન થવી

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	વ્યાજપાત્ર થાપણો નામ	31 માર્ચ 2019ના રોજ સિલક	વ્યાજની રકમ જેની જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી
1.	વ્યાજપાત્ર થાપણો (અંશદાયી પેન્શન યોજના સિવાય)	17.43	1.31
2.	વ્યાજપાત્ર થાપણો (અંશદાયી પેન્શન યોજના)	15.74	1.26
કુલ			2.57

સ્રોત: વર્ષ 2019-20 માટેના નાણાકીય હિસાબો

વ્યાજની જવાબદારી અદા ન કરવાની બાબતનું પ્રતિબિંબ વર્ધિત મહેસૂલી પુરાંતમાં અને સંબંધિત થાપણોની ઓછી આખરી બાકીમાં જોવા મળે છે.

4.4 રાજ્યની અમલકર્તા સંસ્થાઓને ભંડોળની બારોબાર તબદીલી

કેન્દ્ર સરકાર સામાજિક અને આર્થિક ક્ષેત્રોમાં જુદી જુદી પરિયાજનાઓ/કાર્યક્રમોના અમલીકરણ માટે રાજ્યની અમલકર્તા સંસ્થાઓને ભંડોળની બારોબાર તબદીલીઓ કરતી આવી છે. આ ભંડોળો રાજ્યના અંદાજપત્ર/રાજ્યની તિજોરી વ્યવસ્થા મારફત મોકલવામાં ન આવતા હોવાથી, વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબોમાં આવા ભંડોળો દર્શાવાતા નથી. આ રીતે, એટલા પ્રમાણમાં, રાજ્યની આવક અને ખર્ચ અને તેમાંથી તારવેલા અન્ય નાણાકીય ચલાંકો/પરિમાણો પણ સંપૂર્ણ ચિત્ર રજૂ કરતા નથી.

01 એપ્રિલ 2014થી, ભારત સરકારે કેન્દ્ર પુરસ્કૃત યોજનાઓ માટેની તમામ સહાય/વધારાની કેન્દ્રિય સહાય છુટી કરીને રાજ્ય સરકારને આપવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. જો કે, ગુજરાતમાં, કેન્દ્રિય ભંડોળોની રાજ્યની અમલકર્તા સંસ્થાઓને બારોબાર તબદીલી કરવાનું 2019-20માં પણ ચાલુ રહ્યું હતું (નાણાકીય હિસાબો, ભાગ-નાના પરિશિષ્ટ VIનો સંદર્ભ). આવી તબદીલીઓની વર્ષ 2015-16થી 2019-20ની વિગતો કોઠા 4.8માં દર્શાવી છે.

કોઠો 4.8: ભારત સરકાર દ્વારા રાજ્યની અમલકર્તા સંસ્થાઓને ભંડોળની થયેલી તબદીલી

રાજ્યની અમલકર્તા સંસ્થાઓને બારોબાર તબદીલી	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
તબદીલ કરેલું ભંડોળ (₹ કરોડમાં)	2,542.77	3,392.86	7,510.45	10,026.44	11,659.35

સ્રોત: સંબંધિત વર્ષો માટેના નાણાકીય હિસાબો

2019-20 દરમિયાન, ભારત સરકારે ₹ 11,659.35 કરોડ બારોબાર અમલકર્તા સંસ્થાઓને છુટા કર્યા હતા, જે પૈકી, ₹ 7,772.35 કરોડ ‘રાજ્ય સરકારની અમલકર્તા સંસ્થાઓ’ને અને ₹ 3,887 કરોડ ‘રાજ્ય સરકારની ન હોય એવી અમલકર્તા સંસ્થાઓ’ ને છુટા કરવામાં આવ્યાં હતાં. કેન્દ્રિય ભંડોળોની રાજ્ય સરકારની અમલકર્તા સંસ્થાઓને બારોબાર મોટી તબદીલીઓ સંકળાયેલી હતી તે યોજનાઓ હતી; પ્રધાન મંત્રી કિસાન સન્માન નિધિ (₹ 3,133.52 કરોડ), ગાંધીનગર-અમદાવાદ માટે મેટ્રો-લીંક એક્સપ્રેસ (₹ 1,667.26 કરોડ), મહાત્મા ગાંધી રાષ્ટ્રિય ગ્રામ રોજગાર બાંધકામ યોજના (₹ 593.59 કરોડ), સાંસદોની સ્થાનિક વિસ્તાર વિકાસ યોજના (₹ 182.50 કરોડ) અને પ્રધાન મંત્રી માતૃ વંદના યોજના (₹ 96.77 કરોડ).

વિવિધ વિકાસ યોજનાઓનો અમલ કરવા માટે 2019-20 દરમિયાન ભારત સરકાર તરફથી બારોબાર ₹ 11,659.35 કરોડ મેળવનાર જુદી જુદી સંસ્થાઓની વિગતો આલેખ 4.1માં દર્શાવી છે.

આલેખ 4.1: અમલકર્તા સંસ્થાઓ જેને 2019-20 દરમિયાન ભારત સરકાર તરફથી બારોબાર ભડોળ મળ્યું હતું

સ્રોત: 2019-20 માટેનો જાહેર નાણાકીય વ્યવસ્થાપન પધ્ધતિની (PFMS) માહિતી

4.5 સ્થાનિક ભંડોળોની થાપણો

પંચાયત, ગ્રામ્ય આવાસન અને ગ્રામ વિકાસ વિભાગ હેઠળના 33 જીલ્લા વિકાસ અધિકારીઓ અને 247 તાલુકા વિકાસ અધિકારીઓ દ્વારા સંચાલિત 280 વ્યક્તિગત લેજર ખાતા (PLA) છે.

છેલ્લા પાંચ વર્ષ (2015-20) દરમિયાન જિલ્લા પરિષદ ભંડોળ અને પંચાયત સમિતિ ભંડોળ હેઠળના વ્યવહારો કોઠા 4.9માં દર્શાવ્યા છે.

કોઠો 4.9: સ્થાનિક ભંડોળમાં થાપણો

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
જિલ્લા પરિષદ ભંડોળ (8448-109-11)	ખૂલતી સિલક	7,425.76	8,329.90	9,249.79	8,940.69	8,263.03
	આવક	19,945.23	18,331.29	23,364.03	24,485.22	23,210.92
	ખર્ચ	19,041.09	17,411.39	23,673.13	25,162.88	22,652.46
	બંધ સિલક	8,329.90	9,249.79	8,940.69	8,263.03	8,821.48
પંચાયત સમિતિ ભંડોળ (8448-109-12)	ખૂલતી સિલક	3,313.34	3,865.33	3,680.94	3,845.12	4,138.24
	આવક	13,408.44	12,352.71	16,300.28	16,526.91	15,349.79
	ખર્ચ	12,856.45	12,537.11	16,136.10	16,233.79	15,278.52
	બંધ સિલક	3,865.33	3,680.94	3,845.12	4,138.24	4,209.52
વર્ષાંતે બંધ સિલક		12,195.23	12,930.73	12,785.81	12,401.27	13,031.00

સ્રોત: સંબંધિત વર્ષો માટેના નાણાકીય હિસાબો

કોઠા 4.9માં જોઈ શકાય છે કે, વ્યક્તિગત લેજર ખાતાઓમાં 01 એપ્રિલ 2019ના રોજ ₹ 12,401.27 કરોડની ખૂલતી સિલક હતી. વર્ષ દરમિયાન ₹ 38,560.71 કરોડની આવક હતી જ્યારે ચૂકવણીઓ ₹ 37,930.98 કરોડની હતી જેથી માર્ચ 2020ના અંતે ₹ 13,031 કરોડની ગંજાવર સિલક વણવપરાયેલી પડી રહી હતી.

ઉપરાંત, ગુજરાત સરકારના નાણાકીય હિસાબોમાં 14,273 ગ્રામ પંચાયતોની ભંડોળની આવક-જાવકનો (એટલે કે ખૂલતી સિલક, આવકો, ચૂકવણીઓ અને બંધ સિલકો) સમાવેશ થતો નથી. એનો અર્થ એ કે આ ગ્રામ પંચાયતો તેમના ખાતા અનુસૂચિત બેંકોમાં (સરકારી હિસાબોની બહાર) રાખતી હતી. રાજ્ય સરકાર પાસે ગ્રામ પંચાયતોના ખાતાઓમાં રહેલા વપરાયા વિનાના ભંડોળનું પ્રમાણ જાણવા માટેની કોઈ વ્યવસ્થા પણ નથી.

પારદર્શિતા સંબંધિત બાબતો

4.6 વપરાશી પ્રમાણપત્રો રજૂ કરવામાં વિલંબ

ગુજરાત નાણાકીય નિયમો, 1971¹ની સાથે સામાન્ય નાણાકીય નિયમો² દેખવામાં આવે તો, એવી જોગવાઈ છે કે નિર્દિષ્ટ ઉદ્દેશ માટે આપવામાં આવેલું સહાયક અનુદાન ગર્ભિત શરતોને અધિન હોય છે જેવી કે, (1) સહાયક અનુદાનનો નિર્ધારિત હેતુ માટે અને જો મંજૂર કરનાર અધિકારીએ સમય-મર્યાદા નક્કી ન કરી હોય તો વાજબી સમયની અંદર વપરાશ કરવાનો રહેશે

¹ નિયમ 154 અને 155

² સામાન્ય નાણાકીય નિયમો, 2017નો નિયમ 238 (1)

અને (2) સહાયક અનુદાનનો કોઇ પણ હિસ્સો જે આખરે હેતુસર ખર્ચ કરવા માટે જરૂરી ન હોય તો, તેની સરકારને પરતસોંપણી કરવાની રહેશે.

રાજ્ય સરકારના જે સત્તાવાળાઓને શરતી સહાયક અનુદાન મળ્યું છે તેમણે સહાયક અનુદાનના યોગ્ય વપરાશ અંગે સંબંધિત વિભાગોના વડાને વપરાશી પ્રમાણપત્રો રજૂ કરવાના રહેશે અને ચકાસણી કર્યા બાદ અન્ય રીતે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવ્યું ન હોય તો જે નાણાકીય વર્ષમાં સહાયક અનુદાન છૂટું કરવામાં આવ્યું હોય તે પૂર્ણ થયાના 12 મહિનાની અંદર પ્રધાન મહાલેખાકારને (હિસાબ અને હક) મોકલવાના રહેશે.

ઓડિટ ચકાસણીમાં જોવામાં આવ્યું હતું કે 2001-02થી 2018-19ના સમયગાળા દરમિયાન રાજ્ય સરકારના 21 વિભાગોને આપવામાં આવેલી એકંદર ₹ 4,403.39 કરોડના સહાયક અનુદાનની બાબતમાં 2,807 વપરાશી પ્રમાણપત્રો રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતાં. વપરાશી પ્રમાણપત્રો રજૂ કરવામાં વિલંબની સ્થિતિ અને વય-વાર વિગતો અનુક્રમે કોઠા 4.10 અને 4.11માં આપી છે.

કોઠો 4.10: વપરાશી પ્રમાણપત્રો રજૂ કરવાની સ્થિતિ

વર્ષ	નિકાલ થયેલા વપરાશી પ્રમાણપત્રો		રજૂ કરવાપાત્ર વપરાશી પ્રમાણપત્રો	
	સંખ્યા	રકમ (₹ કરોડમાં)	સંખ્યા	રકમ (₹ કરોડમાં)
2017-18 સુધી	635	2,255.66	1,982	2,564.04
2018-19	3,771	12,796.46	825	1,839.35
2019-20*	1,161	8,132.96	3,856	13,270.76
કુલ	5,567	23,185.08	6,663	17,674.15

* 2019-20 દરમિયાન ચૂકવાયેલ અનુદાન માટેના વપરાશી પ્રમાણપત્રો 2020-21માં રજૂઆતને પાત્ર થશે.

કોઠો 4.11: વય-વાર રજૂ કરવાના બાકી વપરાશી પ્રમાણપત્રો

ક્રમાંક	વિલંબનો સમયગાળો (વર્ષમાં)	બાકી વપરાશી પ્રમાણપત્રો	
		સંખ્યા	રકમ (₹ કરોડમાં)
1.	0-1 (2018-19)	825	1,839.3
2.	1-3 (2016-18)	318	2,117.70
3.	3-5 (2014-16)	48	44.07
4.	5-7 (2012-14)	30	24.96
5.	7-9 (2010-12)	42	12.79
5.	10 અને વધુ (2001-10)	1,544	364.51
	કુલ	2,807	4,403.39

સ્રોત: પ્રધાન મહાલેખાકારની (હિસાબ અને હક) કચેરી દ્વારા સંકલિત માહિતી

કોઠો 4.12: બાકી વપરાશી પ્રમાણપત્રોનું વર્ષ-વાર વિભાજન
(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	વપરાશી પ્રમાણપત્રોની સંખ્યા	રકમ
2001-02	477	40.90
2002-03	699	35.34
2003-04	208	4.92
2004-05	71	3.91
2005-06	37	2.33
2006-07	14	3.12
2007-08	23	29.73
2008-09	7	1.24
2009-10	8	243.02
2010-11	35	12.37
2011-12	7	0.42
2012-13	3	0.40
2013-14	27	24.56
2014-15	31	35.00
2015-16	17	9.07
2016-17	89	614.98
2017-18	229	1502.72
2018-19	825	1839.36
Total	2,807	4,403.39

બાકી વપરાશી પ્રમાણપત્રોનું રકમ સાથે વર્ષ-વાર વિભાજન બાજુના કોઠા 4.12માં કોષ્ટકબદ્ધ કરેલું છે. કોઠામાં એવું જોવામાં આવે છે કે બાકી વપરાશી પ્રમાણપત્રોના 49 ટકા 2001-02, 2002-03 અને 2003-04 ને લગતા હતાં. વર્ષો દરમિયાન ₹ 4,403.39 કરોડનો ખર્ચ કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો હતો તે વિભાગીય અધિકારીઓએ હજુ સુધી સ્પષ્ટ નથી કર્યું, એ ચિંતાનો વિષય છે. વપરાશી પ્રમાણપત્રોની ગેરહાજરીમાં એવી કોઈ ખાતરી નથી કે આ ભંડોળ પુરૂ પાડવા માટેના નિર્ધારિત ઉદ્દેશ હાંસલ થયાં હતાં. વધુમાં, બાકી વપરાશી પ્રમાણપત્રોના ઉંચા પ્રમાણથી ને ઉચાપત, છેતરપીંડી અને ભંડોળના માર્ગાન્તરના જોખમનો બોજ રહેલો છે. વપરાશી પ્રમાણપત્રોની રજૂઆતમાં અયોગ્ય વિલંબ માટે રાજ્ય સરકારે જવાબદારી નક્કી કરવી જોઈએ.

2018-19 સુધીમાં ચૂકવેલા સહાયક અનુદાન માટે બાકી વપરાશી પ્રમાણપત્રોનું વિભાગવાર વિભાજન પરિશિષ્ટ 4.1માં દર્શાવ્યું છે જ્યારે 10 મુખ્ય વિભાગોમાં બાકી વપરાશી પ્રમાણપત્રોની સ્થિતિ આલેખ 4.2માં દર્શાવી છે.

આલેખ 4.2: 31 માર્ચ 2019 સુધીમાં ચૂકવાયેલા સહાયક અનુદાન માટે 10 મુખ્ય વિભાગોના બાકી વપરાશી પ્રમાણપત્રો

4.6.1 અનુદાન મેળવનાર સંસ્થાઓની “અન્યો” તરીકે નોંધણી

જો સહાયક અનુદાન રાજ્યના કુલ ખર્ચનો મહત્વનો હિસ્સો બનતો હોય તો, એ જરૂરી છે કે હિસાબોની પારદર્શિતાના હિતમાં ભંડોળ જેને પુરૂ પાડવામાં આવે છે તે અનુદાન મેળવનાર સંસ્થાની વિગતો અને પ્રકાર સરકારે પુરા પાડવા જોઈએ.

ગુજરાતમાં, છેલ્લા પાંચ વર્ષ (2015-20) દરમિયાન સહાયક અનુદાન રાજ્યના કુલ ખર્ચના 37 ટકા થતા હતા, જે નોંધપાત્ર છે. ઉપરાંત, જો કે રાજ્ય સરકારના છેલ્લા પાંચ વર્ષના નાણાકીય હિસાબો³ ‘અન્યો’ હેઠળ જુદી જુદી સંસ્થાઓને છુટા કરવામાં આવેલા સહાયક અનુદાનનો સતત વધારો⁴ દર્શાવતા હતાં છતાં, વપરાશી પ્રમાણપત્રોની રજૂઆતની દેખરેખ માટે આવી સંસ્થાઓને સંસ્થાકીય સંજ્ઞા એનાયત કરવાની અને આવી સંસ્થાઓની સામે બાકી રકમની ચકાસણી કરવાની કોઈ વ્યવસ્થા રાજ્ય સરકારે ઘડી ન હતી.

નીચેનો કોઠો 4.13 છેલ્લા પાંચ વર્ષ (2015-20) દરમિયાન રાજ્ય સરકાર દ્વારા ‘અન્યો’ ને છુટા કરવામાં આવેલા સહાયક અનુદાનની વિગતો દર્શાવે છે.

કોઠો 4.13: 2015-20 દરમિયાન ‘અન્યો’ ને છુટા કરવામાં આવેલા સહાયક અનુદાનની વિગતો

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	વર્ષ	કુલ ખર્ચ	છૂટું કરેલું કુલ સહાયક અનુદાન	કુલ ખર્ચની ટકાવારી રૂપે સહાયક અનુદાન	‘અન્યો’ ને છૂટું કરેલું સહાયક અનુદાન	કુલ છુટા કરેલા સહાયક અનુદાનની ટકાવારી રૂપે ‘અન્યો’ ને છૂટું કરેલું સહાયક અનુદાન
1.	2015-16	1,22,623.17	44,048.41	35.92	7,712.43	17.51
2.	2016-17	1,26,727.78	48,055.38	37.92	18,808.65	39.14
3.	2017-18	1,45,003.92	54,807.18	37.80	20,856.91	38.06
4.	2018-19	1,62,582.94	59,610.69	36.66	23,656.31	39.68
5.	2019-20	1,67,861.24	64,262.01	38.28	25,343.20	39.44

સ્રોત: સંબંધિત વર્ષોના નાણાકીય હિસાબો

કોઠો 4.13માં જોઈ શકાય છે કે, 2019-20માં છુટા કરાયેલા ₹ 64,262.01 કરોડના કુલ સહાયક અનુદાન પૈકી, ₹ 25,343.20 કરોડ (39 ટકા) ‘અન્યો’ હેઠળ વર્ગીકૃત કરવામાં આવેલી વિવિધ સંસ્થાઓને છુટા કરવામાં આવ્યાં હતાં.

4.7 ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલો

રાજ્ય સરકાર દ્વારા જેના માટે છેવટનું વર્ગીકરણ અને સહાયક ભરતિયું ઉપાડ વખતે ઉપલબ્ધ ન હોય તો ખર્ચની તેવી બાબતોમાં આકસ્મિક ખર્ચનો ઉપાડ, ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલ પર કરવામાં આવે છે. પ્રારંભમાં પેશગી તરીકે ઉપાડ કર્યા બાદ, તેનો ત્યારબાદનો મેળ ઉચ્ચક

³ નાણાકીય હિસાબોના પત્રક નં. 10 અને પરિશિષ્ટ III

⁴ 2015-16 માં ₹ 7,712.43 કરોડથી 2019-20 માં ₹ 25,343.20 કરોડ

આકસ્મિક બિલથી ઉપાડની તારીખથી ત્રણ મહિનાના નિયત સમયગાળાની અંદર પ્રધાન મહાલેખાકારને (હિસાબ અને હક) વિગતવાર આકસ્મિક બિલની રજૂઆત⁵ મારફત સુનિશ્ચિત કરવામાં આવે છે.

વર્ષો દરમિયાન, ભંડોળનો ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલથી, તેની લાંબા સમય માટે મેળ/પતાવટ (વિગતવાર આકસ્મિક બિલોની રજૂઆત દ્વારા) કર્યા વિના મોટા પાયે કરવામાં આવતો ઉપાડ ચિંતાનો વિષય છે.

31 માર્ચ 2020ની સ્થિતિએ, ગુજરાત સરકારના 22 વિભાગોએ કોઠા 4.14માં આપેલી વિગતો પ્રમાણે 4,567 ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલની સામે ₹ 366.03 કરોડ માટે વિગતવાર આકસ્મિક બિલો રજૂ કર્યા ન હતાં.

કોઠો 4.14: 31 માર્ચ 2020ની સ્થિતિએ ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલોની સામે બાકી વિગતવાર આકસ્મિક બિલોની સ્થિતિ

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	રજૂ કરેલા ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલો		મળેલા વિગતવાર આકસ્મિક બિલો		બાકી ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલો	
	સંખ્યા	રકમ	સંખ્યા	રકમ	સંખ્યા	રકમ
2017-18 સુધી	2,20,543	6,486.45	2,18,587	6,402.72	1,956	83.73
2018-19	10,505	689.68	10,232	651.53	273	38.15
2019-20	6,584	833.05	4,246	588.90	2,338	244.15
કુલ	2,37,632	8,009.18	2,33,065	7,643.15	4,567	366.03

સ્રોત: પ્રધાન મહાલેખાકારની (હિસાબ અને હક) કચેરી દ્વારા સકલિત માહિતી

કોઠા 4.14માં જોઈ શકાય છે કે, 2019-20માં ₹ 833.05 કરોડ માટે રજૂ કરેલા 6,584 ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલોમાંથી ₹ 44.38 કરોડના (5.32 ટકા) 877 ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલો માર્ચ 2020માં રજૂ કરવામાં આવ્યાં હતાં. વધુમાં, માર્ચ 2020માં રજૂ કરેલા 877 ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલો પૈકી, ₹ 0.57 કરોડ માટેના 26 ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલો નાણાકીય વર્ષના છેલ્લા દિવસે રજૂ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

ઉચ્ચક આકસ્મિક બિલોની સામે વર્ષના અંતે કરવામાં આવેલો ખર્ચ નબળુ જાહેર ખર્ચનું વ્યવસ્થાપન દર્શાવતું હતું અને પ્રાથમિક રીતે અંદાજપત્રીય જોગવાઈ પુરી કરવા માટે ઉપાડો કર્યા હોવાનું સૂચવતું હતું.

⁵ ગુજરાત તિજોરી નિયમો, 2000 ના નિયમ 211 મુજબ

2019-20 સુધીના બાકી વિગતવાર આકસ્મિક બિલોની વિભાગ-વાર વિગતો અને વર્ષ-વાર વિગતો અનુક્રમે પરિશિષ્ટ 4.2 અને પરિશિષ્ટ 4.3માં દર્શાવી છે. 10 મુખ્ય વિભાગોની બાકી વિગતવાર આકસ્મિક બિલોની સ્થિતિ આલેખ 4.3માં આપી છે.

આલેખ 4.3: 10 મુખ્ય વિભાગોમાં બાકી વિગતવાર આકસ્મિક બિલો

પેશગીઓનું લાંબા સમય સુધી સમાયોજન ન થાય તો ગેરરીતિનું જોખમ રહે છે આથી, વિગતવાર આકસ્મિક બિલો રજૂ થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે સંબંધિત જીલ્લા વિકાસ અધિકારીઓ દ્વારા ચાંપતી નજર રાખવામાં આવે તે જરૂરી છે. ઉપરાંત, વિગતવાર આકસ્મિક બિલો ન મળ્યા હોય એટલે અંશે નાણાકીય હિસાબોમાં દર્શાવેલો ખર્ચ સાચો અથવા છેવટનો માની શકાય નહીં.

4.8 વ્યક્તિગત થાપણ ખાતાઓ

એક વ્યક્તિગત થાપણ ખાતુ તેના વહીવટકર્તાને ચોક્કસ હેતુ માટે વ્યક્તિગત થાપણ ખાતામાં આવક સીધેસીધી જમા કરવા અથવા ઉપાડ કરવાની સુગમતા માટેના ઉદ્દેશથી ઉભી કરેલી વ્યવસ્થા છે. સરકારના સંબંધિત વિભાગની આગોતરી મંજૂરીથી જ વ્યક્તિગત થાપણ ખાતુ શરૂ કરવાની સત્તા આપી શકાય છે. ભંડોળોની વ્યક્તિગત થાપણ ખાતામાં તબદીલીની નોંધ રાજ્યના સંચિત નિધિમાંથી છેવટના ખર્ચ તરીકે સેવાના સંબંધિત મુખ્ય સદર હેઠળ કરવામાં આવે છે. વહીવટકર્તાઓએ નાણાકીય વર્ષના છેલ્લા કાર્યના દિવસે આવા ખાતાઓ બંધ કરવાના હોય છે અને વણવપરાયેલી સિલક પરત સંચિત નિધિમાં તબદીલ કરવાની હોય છે અને જો જરૂર હોય તો વ્યક્તિગત થાપણ ખાતુ પછીના વર્ષે ફરીથી ખોલી શકાય છે.

કોઠો 4.15 2015-20 દરમિયાન નાણાકીય વર્ષના છેલ્લા દિવસે વ્યક્તિગત થાપણ ખાતાઓમાં રહેલા ભંડોળોની સ્થિતિ રજૂ કરે છે.

કોઠો 4.15: 2015-20 દરમિયાન વ્યક્તિગત થાપણ ખાતાઓમાં રાખવામાં આવેલા ભંડોળો

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	વર્ષના અંતે વ્યક્તિગત થાપણ હિસાબોની સંખ્યા	બંધ સિલક
2015-16	489	410.84
2016-17	478	395.27
2017-18	482	447.41
2018-19	484	581.01
2019-20	465	795.41

સ્રોત: વર્ષ 2015-20 માટેના રાજ્ય સરકારના નાણાકીય હિસાબો

વ્યક્તિગત થાપણ ખાતાઓમાની બંધ સિલકો 2015-16માં ₹ 410.84 કરોડ હતી તે વધીને 2019-20માં ₹ 795.41 કરોડ થઈ હતી. આમ છતાં, સંખ્યાઓની દ્રષ્ટિએ, વ્યક્તિગત થાપણ ખાતાઓ 2015-16માં 489 હતાં તેમાં નજીવો ઘટાડો થઈને 2019-20માં 465 થયા હતાં. આ ખાતાઓ નાણાકીય વર્ષના અંતે બંધ કરવામાં આવ્યા ન હતાં અને બંધ સિલકો રાજ્યની સંચિત નિધિમાં જમા કરવામાં આવી ન હતી. 31 માર્ચ 2020ના રોજ કોઈ નિષ્ક્રિય વ્યક્તિગત થાપણ ખાતાઓ ન હતાં. 465 વ્યક્તિગત થાપણ ખાતાઓ પૈકી ત્રણનું તિજોરી સાથે મેળવણું કરવામાં આવ્યું ન હતું.

વ્યક્તિગત થાપણ હિસાબોમાં પડી રહેલી વણવપરાયેલી સિલકોની રાજ્યની સંચિત નિધિમાં બિન-તબદીલી જાહેર નાણાનો દુરુપયોગ, છેતરપીંડી અને ગેરરીતિનું જોખમ ઉભું કરે છે.

4.9 ગૌણ સદર 800નો વિવેકહીન ઉપયોગ

અન્ય આવક/અન્ય ખર્ચ સંબંધિત સર્વસંગ્રાહક ગૌણ સદર 800નો ઉપયોગ માત્ર એવા કિસ્સાઓમાં કરવો જોઈએ કે જેમાં હિસાબોમાં મુખ્ય સદર હેઠળ યોગ્ય ગૌણ સદરની જોગવાઈ કરવામાં આવી ન હોય. જો આવું નિયમિત ધોરણે બનતું હોય તો રાજ્ય સરકારની એ જવાબદારી છે કે તે પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) સાથે ચર્ચા કરે અને યોગ્ય ગૌણ સદરો ખોલવાની મંજૂરી મેળવે. ગૌણ સદર 800 હેઠળ આવક અને ખર્ચની આડેઘડ નોંધણી વ્યવહારોની પારદર્શિતા અને પ્રકાર પર અસર કરે છે, અને હિસાબોને અસ્પષ્ટ બનાવે છે.

ગુજરાત સરકારે 2015-20ના પાંચ વર્ષોના સમયગાળા દરમિયાન ગૌણ સદરનો વ્યાપક ઉપયોગ કર્યો હતો. 2019-20 દરમિયાન, રાજ્ય સરકારે 63 મહેસૂલ અને મૂડી મુખ્ય હિસાબી સદરો હેઠળના ગૌણ સદર 800 હેઠળ ₹ 14,494.32 કરોડના ખર્ચની નોંધ કરી હતી, જે ₹ 1,84,563 કરોડના કુલ ખર્ચના 7.85 ટકા જેટલી થાય છે. 2015-20 દરમિયાન કુલ ખર્ચની ટકાવારી તરીકે ગૌણ સદર 800 – ‘અન્ય ખર્ચના’ ઉપયોગનું પ્રમાણ આલેખ 4.4માં આપ્યું છે.

આલેખ 4.4: 2015-20 દરમિયાન ગૌણ સદર 800 - 'અન્ય ખર્ચ'નો ઉપયોગ

આલેખ 4.4 દર્શાવે છે કે 2015-20 દરમિયાન કુલ ખર્ચની ટકાવારી રૂપે ગૌણ સદર 800 - 'અન્ય ખર્ચ'ના ઉપયોગનું પ્રમાણ 6.25 ટકા અને 10.31 ટકા વચ્ચે રહ્યું હતું.

2019-20 દરમિયાન ચોક્કસ મુખ્ય સદરની અંદર ગૌણ સદર 800 - 'અન્ય ખર્ચ' હેઠળ નોંધવામાં આવેલો ખર્ચના (50 ટકા અથવા અધિક) નોંધપાત્ર પ્રમાણના ઉદાહરણો કોઠા 4.16માં આપ્યા છે.

કોઠા: 4.16: 2019-20 દરમિયાન ગૌણ સદર 800 'અન્ય ખર્ચ' હેઠળ નોંધવામાં આવેલો નોંધપાત્ર ખર્ચ

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	મુખ્ય સદર	મુખ્ય સદર હેઠળ ખર્ચ	ગૌણ સદર 800 હેઠળ ખર્ચ	ટકા
1	2852 ઉદ્યોગો	3,351.09	3,292.97	98.27
2	2853 બિન-લોહ ખાણકામ અને ધાતુ ઉદ્યોગો	296.08	215.42	72.76
3	5053 નાગરિક ઉક્રુચન પર મૂડી જોગવાઈ	378.44	260.59	68.86
4	2515 અન્ય ગ્રામ વિકાસ કાર્યક્રમો	3,109.47	2,121.97	68.24
5	4055 પોલીસ પર મૂડી જોગવાઈ	370.85	243.36	65.62
6	2405 મત્સ્યોદ્યોગ	266.20	160.60	60.33
7	2701 મધ્યમ સિંચાઈ	234.13	130.29	55.65

સ્રોત: વર્ષ 2019-20 માટેના રાજ્ય સરકારના નાણાકીય હિસાબો

આવકના કિસ્સામાં, ગૌણ સદર 800નો ઉપયોગ 2017-18માં કુલ આવકના 1.90 ટકાથી 2016-17 દરમિયાન કુલ આવકના વધુમાં વધુ 15 ટકાની વચ્ચે રહ્યો હતો. 2019-20 દરમિયાન, રાજ્ય સરકારે 56 મુખ્ય સદરોને લગતી ₹ 8,191.47 કરોડની આવકની નોંધ ગૌણ સદર 800 - 'અન્ય આવક' હેઠળ કરી હતી જે ₹ 1,86,771.11 કરોડની કુલ આવકના 4.39 ટકા

થતા હતાં. 2015-20 દરમિયાન કુલ આવકની ટકાવારી રૂપે ગૌણ સદર 800 - 'અન્ય આવક'ના ઉપયોગનું પ્રમાણ આલેખ 4.5માં આપ્યું છે.

આલેખ 4.5: 2015-20 દરમિયાન ગૌણ સદર 800 'અન્ય આવક'નો ઉપયોગ

2019-20 દરમિયાન ચોક્કસ મુખ્ય સદર અંતર્ગત ગૌણ સદર 800 - 'અન્ય આવક' હેઠળ નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં નોંધવામાં આવેલી આવકના (50 ટકા અથવા અધિક) ઉદાહરણો કોઠા 4.17માં આપ્યા છે.

કોઠો: 4.17: 2019-20 દરમિયાન મુખ્ય સદર 800-અન્ય આવકો' હેઠળ નોંધવામાં આવેલી નોંધપાત્ર આવકો

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	મુખ્ય સદર	મુખ્ય સદર હેઠળ આવક	ગૌણ સદર 800 હેઠળ આવક	ટકા
1	1425 અન્ય વૈજ્ઞાનિક સંશોધન	125.02	125.02	100.00
2	1452 પ્રવાસન	277.15	277.15	100.00
3	0702 લઘુ સિંચાઈ	103.74	103.41	99.68
4	0215 પાણી પુરવઠો અને સ્વચ્છતા	260.81	258.89	99.26
5	0217 શહેરી વિકાસ	1,080.91	1,065.71	98.59
6	0401 પાક ઉછેર	526.97	512.76	97.30
7	0515 અન્ય ગ્રામ વિકાસ કાર્યક્રમો	280.29	269.08	96.00
8	0216 આવાસન	184.84	165.41	89.49
9	0049 વ્યાજની આવક	2,331.14	2,058.23	88.29
10	0070 અન્ય વહીવટી સેવાઓ	356.61	296.13	83.04
11	0035 ખેતીની જમીન સિવાયની સ્થાવર મિલકત પર કરવેરા	329.36	261.78	79.48
12	0250 અન્ય સામાજિક સેવાઓ	314.27	252.22	80.26
13	0210 તબીબી અને જાહેર આરોગ્ય	1,473.06	778.41	52.84

સ્રોત: રાજ્ય સરકારના 2019-20 માટેના નાણાકીય હિસાબો

સર્વસંગ્રાહક ગૌણ સદર 800 હેઠળ મોટી રકમોનું વર્ગીકરણ નાણાકીય અહેવાલોની પારદર્શિતાને અસર કરે છે અને ફાળવણીની પ્રાથમિકતાઓ અને ખર્ચની ગુણવત્તાના યોગ્ય પૃથક્કરણને બગાડી નાખે છે.

માપણી સંબંધિત બાબતો

4.10 ઉપલક અને ઋણ, થાપણ અને ભરણાના મુખ્ય સદરો હેઠળ બાકી સિલકો

એક અથવા બીજા કારણસર હિસાબના નિર્ણાયક સદરમાં નોંધી શકાય એમ ન હોય એવા વ્યવહારો દર્શાવવા માટે સરકારના હિસાબોમાં ઉપલક સદર ખોલવામાં આવે છે. આવા હિસાબી સદરોમાં રહેલી રકમોને જ્યારે તેમના સંબંધિત નિર્ણાયક સદરે નોંધવામાં આવે ત્યારે, બાદ ઉધાર અથવા બાદ જમા દ્વારા છેવટે ઉપલક સદરોને દૂર કરવામાં આવે છે. જો ઉપલક સદર હેઠળની રકમો પતાવટ થયા વગર રહે તો આ સદરો હેઠળની સિલકો જમા થયા કરશે જે પરિણામે સરકારની આવક અને ચૂકવણીઓ ઓછી દર્શાવશે.

ભરણાં એ તમામ વ્યવહારોને આવરી લે છે જે હિસાબોના સમાયોજનના સદરો હોય છે અને આ સદરોમાં ઉધાર અથવા જમા નોંધી છેવટે એજ અથવા હિસાબીકરણના અન્ય વર્તુળની અંદર અનુરૂપ જમા અથવા ઉધાર દ્વારા દૂર કરવામાં આવે છે.

નાણાકીય હિસાબો ઉપલક અને ભરણાંના સદરો હેઠળની ચોખ્ખી સિલકો દર્શાવે છે. આ સદરો હેઠળની બાકી સિલકોની ગણતરી જુદા જુદા સદરો હેઠળની અલગ અલગ બાકી ઉધાર અને જમા સિલકોનું એકત્રિકરણ કરીને કરવામાં આવે છે. ઉપલક અને ભરણાંના સદરોની બાબતો દૂર કરવાનો આધાર રાજ્યની તિજોરીઓ/બાંધકામો અને વન વિભાગો, વગેરે દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી વિગતો પર છે.

ઉપલક અને ભરણાંના મુખ્ય સદરો હેઠળની છેલ્લા ત્રણ વર્ષ માટેની ચોખ્ખી સિલકો કોઠા 4.18માં આપી છે.

કોઠો 4.18: ઉપલક અને ભરણાંના સદરો હેઠળ સિલકો

(₹ કરોડમાં)

ગૌણ સદર	2017-18		2018-19		2019-20	
	ઉધાર	જમા	ઉધાર	જમા	ઉધાર	જમા
મુખ્ય સદર 8658 – ઉપલક						
101 – પગાર અને હિસાબ કચેરી ઉપલક	189.21	03.69	221.01	9.22	166.57	(-)5.17
ચોખ્ખી	ઉધાર 185.52		ઉધાર 211.79		ઉધાર 171.74	
102-ઉપલક હિસાબ-મુલ્કી	74.34	0.15	98.04	7.72	245.71	311.51
ચોખ્ખી	ઉધાર 74.19		ઉધાર 90.32		જમા 65.80	
109 – રિઝર્વ બેંક ઉપલક -	0.29	(-) 0.02	0.38	(-) 0.01	0.90	0.03

ગૌણ સદર	2017-18		2018-19		2019-20	
	ઉધાર	જમા	ઉધાર	જમા	ઉધાર	જમા
મુખ્ય કચેરી						
યોખ્ખી	ઉધાર 0.31		ઉધાર 0.39		ઉધાર 0.87	
110 – રિઝર્વ બેંક ઉચ્ચક – મુખ્ય હિસાબી કચેરી	242.23	0.00	242.23	0.00	206.27	0.01
યોખ્ખી	ઉધાર 242.23		ઉધાર 242.23		ઉધાર 206.26	
112-મૂળ સ્થાને કર કપાત (TDS) ઉચ્ચક	0.00	55.02	0.00	28.83	0.00	9.32
યોખ્ખી	જમા 55.02		જમા 28.83		જમા 9.32	
123-અખિલ ભારતીય સેવાના અધિકારીઓની જૂથ વિમા યોજના	0.08	0.11	0.04	0.08	0.40	0.18
યોખ્ખી	જમા 0.03		જમા 0.04		ઉધાર 0.22	
મુખ્ય સદર 8782- રોકડ ભરણાં						
102 – જા. બાં. ભરણાં	17,665.51	18,641.70	20,044.57	20,710.61	18,395.78	19,137.14
યોખ્ખી	જમા 976.19		જમા 666.04		જમા 741.36	
103-વન વિભાગના ભરણાં	891.51	961.02	942.15	988.21	944.50	1,011.57
યોખ્ખી	જમા 69.51		જમા 46.06		જમા 67.07	
108 અન્ય ભરણાં	118.05	127.26	113.36	124.16	87.07	102.64
યોખ્ખી	જમા 9.21		જમા 10.80		જમા 15.57	

સ્રોત: વર્ષ 2019-20 માટેના નાણાકીય હિસાબો

પગાર અને હિસાબ કચેરી ઉપલક

પગાર અને હિસાબ કચેરીઓ અને પ્રધાન મહાલેખાકારના (હિસાબ અને હક) હિસાબકિતાબમાંથી ઉભા થતા આંતર-વિભાગીય અને આંતર-સરકારી વ્યવહારોના સમાધાન માટે આ ગૌણ સદરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ ગૌણ સદર હેઠળના વ્યવહારો ક્યાં તો થઈ ગયેલી વસૂલાત અથવા એક હિસાબી અધિકારીએ અન્ય હિસાબી અધિકારી જેના સામે ગૌણ સદર ‘પીએઓ ઉપલક’નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તેના વતી ચૂકવણીઓ કરવામાં આવી હોય તે રજૂ કરે છે. જે હિસાબી અધિકારીના હિસાબમાં પ્રારંભિક વસૂલાત હિસાબમાં નોંધવામાં આવી હોય તેના દ્વારા ચેક જારી કરવામાં આવે ત્યારે આ સદરની જમા નોંધનો ‘બાદ જમા’ દ્વારા નિકાલ કરવામાં આવે છે. ‘પીએઓ ઉપલક’ હેઠળની ઉધાર નોંધ હિસાબી અધિકારી, જેના વતી ચૂકવણી કરવામાં આવી હતી તેના તરફથી ચેક મળે અને વટાવાય ત્યારે ‘બાદ ઉધાર’ દ્વારા નિકાલ કરવામાં આવે છે.

આ ગૌણ સદર હેઠળ બાકી ઉધાર સિલકનો અર્થ એવો થાય કે પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) દ્વારા પગાર અને હિસાબ કચેરી વતી ચૂકવણીઓ કરવામાં આવી છે જેની વસૂલાત કરવાની બાકી છે. બાકી જમા સિલકનો અર્થ એ કે પગાર અને હિસાબ કચેરી વતી પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) દ્વારા ચૂકવણીઓ પ્રાપ્ત થઈ છે, જેની ચૂકવણી કરવાની/સમાયોજન બાકી છે.

આ સદર હેઠળ ચોખ્ખી ઉધાર સિલક 2017-18માં ₹ 185.52 કરોડ હતી તે 2019-20માં ઘટીને ₹ 171.74 કરોડ થઈ હતી.

ઉપલક હિસાબો (મુલકી)

આ વચગાળાના ગૌણ સદરનો ઉપયોગ એવા વ્યવહારોના હિસાબીકરણ માટે કરવામાં આવે છે જે કેટલીક માહિતી/દસ્તાવેજો એટલે કે ભરતીયાં, ચલણો વગેરેના અભાવે ખર્ચ અથવા આવકના નિર્ણાયક સદરમાં નોંધી શકાતા નથી. આ ગૌણ સદરને આવકની નોંધ કરવા માટે જમા કરવામાં આવે છે અને કરવામાં આવેલા ખર્ચ માટે ઉધારવામાં આવે છે. જરૂરી માહિતી/દસ્તાવેજો મળે ત્યારે હિસાબોના સંબંધિત મુખ્ય/પેટા-મુખ્ય/ગૌણ સદરોમાં ઉધાર અથવા જમા હવાલા દ્વારા બાદ ઉધાર અથવા બાદ જમા નોંધ દ્વારા તે દૂર કરવામાં આવે છે.

આ સદર હેઠળની બાકી ઉધાર સિલકનો અર્થ એવો થાય કે ભરતીયાં જેવી વિગતોના અભાવે કરવામાં આવેલી ચૂકવણીઓની નોંધ નિર્ણાયક ખર્ચના સદરે થઈ શકી ન હતી. બાકી જમા સિલકનો મતલબ એ થાય કે જે રકમો પ્રાપ્ત થઈ હતી તેની નોંધ માહિતીના અભાવે આવકના નિર્ણાયક સદરમાં થઈ શકી ન હતી.

31 માર્ચ 2020ના રોજ આ સદરમાં ચોખ્ખી જમા સિલક ₹ 65.80 કરોડ હતી, જે દર્શાવે છે કે આવકના નિર્ણાયક સદરના વર્ગીકરણ માટે જરૂરી માહિતી ઉપલબ્ધ ન હતી.

રિઝર્વ બેંક ઉપલક - કેન્દ્રિય હિસાબ કચેરી

આ સદરનો ઉપયોગ આંતર-સરકારી વ્યવહારો જેમાં બે સરકારો વચ્ચેની રોકડ સિલકો વચ્ચેની નાણાકીય પતાવટ ભારતીય રિઝર્વ બેંકના કેન્દ્રિય હિસાબ વિભાગને સૂચના આપીને કરવામાં આવે છે.

ભારતીય રિઝર્વ બેંક દ્વારા કરાયેલા નાણાકીય સમાયોજનની જાણ થયા બાદ આવકના નિર્ણાયક હિસાબી સદરે રકમ તબદીલ કરીને આ સદર દૂર કરવામાં આવે છે. મુખ્ય વ્યવહારો જેની આ ઉપલક સદર હેઠળ પતાવટ કરવામાં આવે છે તે ભારત સરકાર તરફથી મળેલું અનુદાન/લોન અને તેમની પરત ચૂકવણીઓ, જામીનગીરીઓનું વિમોચન અને ભારતીય રિઝર્વ બેંકની જાહેર ઋણ કચેરી દ્વારા તેના પર ચૂકવવામાં આવેલું વ્યાજ, અને સરકારના વિભાગોને માલસામાનના પુરવઠા માટે મહાનિયામક પુરવઠા અને નિકાલ (ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ સપ્લાઇઝ એન્ડ ડિસ્પોઝલ) દ્વારા કરવામાં આવેલી ચૂકવણીઓ છે.

31 માર્ચ 2020ના રોજ, આ સદર હેઠળ ઉધાર સિલક ₹ 206.26 કરોડ હતી જે દર્શાવે છે કે વર્ષ દરમિયાન કેટલીક બાબતોનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો ન હતો.

4.11 વિભાગીય આંકડાઓનું બિન-સમાધાન

નાણાકીય નિયમો નિયત કરે છે કે નિયંત્રણ અધિકારીઓના હિસાબકિતાબમાં નોંધવામાં આવેલા આવક અને ખર્ચનું વર્ષ દરમિયાન દર મહિને પ્રધાન મહાલેખાકારના (હિસાબ અને હક) હિસાબકિતાબમાં તે નોંધવામાં આવેલા હોય તેની સાથે મેળવણું કરવું જોઈએ. આ બાબત નિયંત્રણ અધિકારીઓને (ક) ખર્ચ પર અસરકારક નિયંત્રણ રાખવામાં (ખ) તેમની અંદાજપત્રીય ફાળવણીનો અસરકારક રીતે વહીવટ કરવામાં અને (ગ) તેમના હિસાબોની ચોકસાઈ સુનિશ્ચિત કરવા માટે સક્ષમ કરે છે.

જ્યારે 2018-19 દરમિયાન આવકના 98 ટકા અને ચૂકવણીઓના 99 ટકાનું મેળવણું કરવામાં આવ્યું હતું ત્યારે 2019-20માં આ નોંધપાત્ર રીતે ઘટીને આવક માટે 91 ટકા અને ચૂકવણીઓ માટે 92 ટકા થઈ ગયું હતું.

છેલ્લા ત્રણ વર્ષો દરમિયાન નિયંત્રણ અધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ આવક અને ખર્ચના મેળવણાંની સ્થિતિ અનુક્રમે આલેખ 4.6 અને 4.7માં દર્શાવી છે.

આલેખ 4.6: છેલ્લા ત્રણ વર્ષો દરમિયાન કરવામાં આવેલા આવકના મેળવણાંની સ્થિતિ

આલેખ 4.7: છેલ્લા ત્રણ વર્ષો દરમિયાન કરવામાં આવેલા ખર્ચના સમાધાનની સ્થિતિ

છેલ્લા ત્રણ વર્ષો દરમિયાન નિયંત્રણ અધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા મેળવણાંના પ્રમાણની વિગતો કોઠા 4.19 (આવક માટે) અને 4.20માં (ખર્ચ માટે) દર્શાવી છે.

કોઠો 4.19: આવકના મેળવણાંની સ્થિતિ

વર્ષ	નિયંત્રણ અધિકારીઓની કુલ સંખ્યા	સંપૂર્ણ મેળવણું થયું	કુલ આવક		મેળવણાંની ટકાવારી
			(₹ કરોડમાં)	મેળવણું થયેલી આવક	
2017-18	64	64	1,50,590.23	1,47,297.60	98
2018-19	80	72	1,79,364.01	1,75,675.35	98
2019-20	80	77	1,86,771.11	1,69,904.16	91

સ્રોત: સંબંધિત વર્ષોના નાણાકીય હિસાબો

કોઠો 4.20: ખર્ચના મેળવણાંની સ્થિતિ

વર્ષ	નિયંત્રણ અધિકારીઓની કુલ સંખ્યા	સંપૂર્ણ મેળવણું થયું	કુલ ખર્ચ		મેળવણાંની ટકાવારી
			(₹ કરોડમાં)	મેળવણું થયેલો ખર્ચ	
2017-18	533	524	1,58,704.16	1,54,327.36	97
2018-19	527	527	1,78,014.97	1,75,484.10	99
2019-20	527	518	1,84,563.00	1,69,442.23	92

સ્રોત: સંબંધિત વર્ષોના નાણાકીય હિસાબો

બિન- મેળવણાંની બાબતમાં ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના રાજ્યની નાણાકીય પરિસ્થિતિ પરના અગાઉના અહેવાલોમાં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો. આમ છતાં, 2019-20 દરમિયાન પણ આ બાબતમાં કોઈ સુધારો થયો હોય એવું લાગતું ન હતું.

મેળવણું અને આંકડાઓની ચકાસણી નાણાકીય વ્યવસ્થાપનનું મહત્વનું સાધન છે. આ બાબતમાં કાયદાકીય જોગવાઈઓ અને વહીવટી સૂચનાઓનો અમલ/અનુપાલન કરવામાં નિષ્ફળતાના પરિણામે માત્ર હિસાબોમાં આવક અને ખર્ચના ખોટા વર્ગીકરણ અને ખોટી નોંધ જ થતી નથી પરંતુ અંદાજત્રીય પ્રક્રિયાનો મૂળ હેતુ પણ નિરર્થક થાય છે.

4.12 રોકડ સિલકોનું મેળવણું

31 માર્ચ 2020ના રોજ પ્રધાન મહાલેખાકારના (હિસાબ અને હક) હિસાબકિતાબ મુજબ રાજ્ય સરકારની રોકડ સિલક અને ભારતીય રિઝર્વ બેંક દ્વારા જણાવવામાં આવેલી રોકડ સિલક વચ્ચે ₹ 4.58 કરોડનો (ચોખ્ખી જમા) તફાવત હતો. આ ₹ 4.58 કરોડનો તફાવત એજન્સી બેંકો, તિજારીઓ, ભારતીય રિઝર્વ બેંકના મુંબઈ ખાતે ઇડીપી કેન્દ્ર દ્વારા ભૂલભરેલા અહેવાલો અને અન્ય પરચુરણ કારણોના લીધે ઉભો થયો છે.

જાહેર કરવા સંબંધી બાબતો

4.13 ભારત સરકારના હિસાબી ધોરણોનું અનુપાલન

ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા 2002માં સરકારી હિસાબી માપદંડ સલાહકાર બોર્ડની (GASAB) સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ બોર્ડ ઉત્તરદાયિત્વ નક્કી કરવાની પધ્ધતિને વધુ સારી બનાવવા માટે સરકારી હિસાબો અને નાણાકીય અહેવાલો માટેના માપદંડો ઘડે છે. માર્ચ 2020ની સ્થિતિએ, ત્રણ ભારતીય સરકારી હિસાબી માપદંડો (IGAS) જાહેર કરવામાં આવ્યાં છે. આ માપદંડોની વિગતો અને વર્ષ 2019-20 માટેના નાણાકીય હિસાબોમાં ગુજરાત સરકાર દ્વારા આના અનુપાલનનું પ્રમાણ કોઠા 4.21માં આપવામાં આવ્યું છે.

કોઠો 4.21: ભારત સરકારના હિસાબી ધોરણોનું (IGAS) અનુપાલન

ભારત સરકારના હિસાબી ધોરણો	ભારત સરકારના હિસાબી ધોરણોનો સાર	સ્થિતિ	બિન-અનુપાલનની અસર
ભારત સરકારના હિસાબી ધોરણો 1 સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલી બાંધકામ—જાહેર કરવાની જરૂરિયાત	આ ધોરણ સરકાર માટે તેના નાણાકીય હિસાબોમાં વર્ષ દરમિયાન આપવામાં આવેલી બાંધકામની મહત્તમ રકમ સાથે ઉમેરા, કાઢી નાખેલી, અમલ કરેલી, મુક્ત કરેલી અને વર્ષના અંતે બાકી જાહેર કરવાનું જરૂરી બનાવે છે.	આંશિક અનુપાલન	રાજ્ય સરકારે વર્ષ દરમિયાન આપેલી બાંધકામની અધિકતમ રકમ જાહેર કરી હતી પરંતુ વસૂલાતપાત્ર બાંધકામ ફીનું ક્ષેત્ર-વાર વિભાજન રાજ્ય સરકાર દ્વારા પુરૂ પાડવામાં આવ્યું ન હતું. વિભાગો દ્વારા બાંધકામોનું સમાધાન કરવામાં આવ્યું ન હતું.

ભારત સરકારના હિસાબી ધોરણો	ભારત સરકારના હિસાબી ધોરણોનો સાર	સ્થિતિ	બિન-અનુપાલનની અસર
ભારત સરકારના હિસાબી ધોરણો 2 સહાયક અનુદાનનું હિસાબીકરણ ને વર્ગીકરણ	છેવટના ઉપયોગને ધ્યાને લીધા વિના સહાયક અનુદાનનું વર્ગીકરણ અનુદાન આપનારના હિસાબોમાં મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે અને અનુદાન મેળવનારના હિસાબોમાં મહેસૂલી આવક તરીકે કરવાનું હોય છે.	મોટે ભાગે અનુપાલન થયું	2019-20 દરમિયાન, ગુજરાત સરકારે ₹ 4.83 કરોડના સહાયક અનુદાનની મહેસૂલ વિભાગના બદલે મૂડી વિભાગ હેઠળ અંદાજપત્રીય જોગવાઈ અને નોંધ કરી હતી. રાજ્ય સરકારે, જો કે, સુધારાત્મક પગલા લીધા છે અને વર્ષો દરમિયાન મૂડી વિભાગમાં ખોટા વર્ગીકરણનું પ્રમાણ ઘટ્યું છે.
ભારત સરકારના હિસાબી ધોરણો 3 સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલી લોન અને પેશગીઓ	આ ધોરણ સરકાર દ્વારા આપવામાં આવતી લોન અને પેશગીઓની નાણાકીય હિસાબોમાં માન્યતા, માપણી અને મૂલ્યાંકનને લગતું છે. જેથી પૂર્ણ, ચેક્કસ અને એકરૂપ હિસાબી પ્રણાલી સુનિશ્ચિત કરી શકાય.	આંશિક અનુપાલન	રાજ્ય સરકારે લોનની સિલકો અને બાકી વસૂલાતો અને કાયમી ધોરણે મંજૂર કરવામાં આવેલી લોનની પુષ્ટિ કરવાની હોય છે. જો કે, સરકારે 31 માર્ચ 2020ના રોજની વસૂલાતને લગતી માહિતી પુરી પાડી છે છતાં, સતત મંડ્યા રહેવા છતાં બાકી લોનની સિલકો અને કાયમી ધોરણે આપવામાં આવતી લોન' સંબંધિત માહિતીની પુષ્ટિ કરી નથી.

4.14 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓના હિસાબો/ અલગ ઓડિટ અહેવાલોની રજૂઆત

રાજ્ય સરકાર દ્વારા વિકાસ, આવાસન, વગેરે ક્ષેત્રોમાં ઘણી સ્વાયત્ત સંસ્થાઓની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક (ફરજો, સત્તાઓ અને સેવાની શરતો) અધિનિયમ, 1971ની કલમ 19(2), 19(3) અને 20(1) હેઠળ ઓડિટને પાત્ર છે. રાજ્યમાં આવી 64 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓના હિસાબનું ઓડિટ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા કરવામાં આવે છે. આમનું ઓડિટ તેમના વ્યવહારો, સંચાલનની પ્રવૃત્તિઓ અને હિસાબો, પ્રણાલીઓ અને કાર્યપધ્ધતિ, આંતરિક વ્યવસ્થાપન અને નાણાકીય નિયંત્રણોની સમીક્ષા, વગેરે બાબતો અંગે કરવામાં આવે છે. 64 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ પૈકી પ્રત્યેકની બાબતમાં અલગ ઓડિટ અહેવાલો રાજ્ય સરકારને રજૂ કરવાના હોય છે જ્યારે 64 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓમાંથી 37ની બાબતમાં અલગ ઓડિટ અહેવાલો રાજ્ય વિધાનસભામાં મુકવાના હોય છે.

64 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓમાંથી માત્ર સાતે વર્ષ 2019-20 માટેના હિસાબો રજૂ કર્યા હતા જ્યારે 56 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓના કિસ્સામાં પાછલા હિસાબો બાકી હતાં. બાકીની એક સ્વાયત્ત સંસ્થા, જે 2017-18માં બંધ થઈ ગઈ હતી, તેના 2017-18 સુધીના હિસાબો રજૂ કરવામાં આવ્યાં હતાં. નવેમ્બર 2020ના અંતે આ 56 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ દ્વારા હિસાબો રજૂ કરવામાં પાંચ મહિનાથી 149 મહિનાનો વિલંબ થયો હતો. 64 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓના મળેલાં⁶ હિસાબો અને રાજ્ય

⁶ સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ દ્વારા નાણાકીય વર્ષ પૂર્ણ થયાના ત્રણ મહિનાની અંદર એટલે કે દર વર્ષે 30 જૂન સુધીમાં હિસાબો રજૂ કરવાના હોય છે.

વિધાનસભામાં મુકવામાં આવેલા અલગ ઓડિટ અહેવાલોની સ્થિતિ દર્શાવતું પત્રક પરિશિષ્ટ 4.4માં દર્શાવ્યું છે.

હિસાબો (56 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ) રજૂ કરવામાં વિલંબ અને અલગ ઓડિટ અહેવાલો (37 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ) વિધાનસભામાં મુકવામાં વિલંબનું વિભાજન કોઠા 4.22માં દર્શાવ્યું છે.

કોઠો 4.22: હિસાબો રજૂ કરવામાં અને અલગ ઓડિટ અહેવાલો વિધાનસભાના મેજ પર મુકવામાં વિલંબ

ઓડિટ માટે હિસાબો રજૂ કરવા		અલગ ઓડિટ અહેવાલો વિધાનસભાના મેજ પર મુકવા	
વિલંબનો સમયગાળો (નવેમ્બર 2020 સુધી)	સ્વાયત્ત સંસ્થાઓની સંખ્યા	વિલંબ	સ્વાયત્ત સંસ્થાઓની સંખ્યા
1 વર્ષ સુધી	24	1 વર્ષ સુધી	14
2 વર્ષ	16	1 – 2 વર્ષ	10
2 વર્ષ કરતાં વધુ	16	2 વર્ષ થી વધુ	13
કુલ	56	કુલ	37

સ્રોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ I) પ્રધાન મહાલેખાકારની (ઓડિટ II) કચેરીઓ દ્વારા સંકલિત માહિતી

હિસાબો રજૂ કરવામાં અને અલગ ઓડિટ અહેવાલો રાજ્ય વિધાનસભાના મેજ પર મુકવામાં અસાધારણ વિલંબના પરિણામે સરકારનું મૂડીરોકણ કરવામાં આવેલું છે એવી આ સંસ્થાઓની કામગીરીની ચકાસણીના વિલંબમાં પરિણમ્યો હતો. ઉપરાંત, સરકાર દ્વારા લેવા જરૂરી ઉપચારાત્મક પગલા, જો જરૂરી હોય તો, તે લેવામાં પણ વિલંબ થયો હતો.

4.15 વિભાગીય વાણિજ્યિક ઉપક્રમો/કંપનીઓ/નિગમો

4.15.1 નાણાકીય અહેવાલોનું માળખું

રાજ્યના જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોમાં (SPSUs) રાજ્ય સરકારની કંપનીઓ અને નિગમોનો સમાવેશ થાય છે.

સરકારી કંપનીઓએ કંપની અધિનિયમ, 2013ની (અધિનિયમ) અનુસૂચિ IIIમાં નિયત કરેલા નમૂનામાં અને હિસાબી ધોરણોની રાષ્ટ્રીય સલાહકાર સમિતિના સલાહ સૂચન મુજબ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયત કરવામાં આવેલા ફરજિયાત હિસાબી ધોરણોનું પાલન કરીને નાણાકીય હિસાબો તૈયાર કરવા જરૂરી હોય છે.

વૈધાનિક નિગમોએ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના પરામર્શમાં ઘડવામાં આવેલા નિયમો અને આવા નિગમોના નિયમનકારી અધિનિયમમાં હિસાબો સંબંધિત કોઈ પણ વિશિષ્ટ જોગવાઈ હેઠળ નિયત કરવામાં આવેલા માળખામાં તેમના હિસાબો તૈયાર કરવા જરૂરી છે.

4.15.2 વૈધાનિક ઓડિટરો દ્વારા રાજ્યના જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોનું ઓડિટ

અધિનિયમ હેઠળ સરકારી કંપનીઓના ઓડિટની પ્રક્રિયા અધિનિયમની કલમો 139 અને 143ની⁷ સંબંધિત જોગવાઈઓને અધિન હોય છે. અધિનિયમની કલમ 2(45) અનુસાર, સરકારી કંપની એટલે કોઈ પણ કંપની જેમાં ભરપાઈ થયેલી શેર મૂડીના એકાવન ટકાથી ઓછી નહીં એટલી મૂડી કેન્દ્ર સરકાર અથવા કોઈ પણ રાજ્ય સરકાર અથવા સરકારો અથવા અંશતઃ કેન્દ્ર સરકાર અને અંશતઃ એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારો દ્વારા ધરાવવામાં આવેલી હોય અને જે કંપની આવી સરકારી કંપનીની પેટા-કંપની હોય તેનો સમાવેશ થાય છે.

ઉપરાંત, કેન્દ્ર સરકાર અથવા કોઈ પણ રાજ્ય સરકાર અથવા સરકારો અથવા અંશતઃ કેન્દ્ર સરકાર અને અંશતઃ એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારો દ્વારા, પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે, માલિકીની અથવા નિયંત્રિત કોઈ પણ અન્ય કંપની અન્ય સરકારી કંપની ગણાય છે.

અધિનિયમની કલમ 139(5) અને (7) હેઠળ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક સરકારી કંપની અને અન્ય સરકારી કંપનીના વૈધાનિક ઓડિટરોની નિમણૂક કરે છે. કલમ 139(5)માં જોગવાઈ છે કે સરકારી કંપની અથવા અન્ય સરકારી કંપનીના કિસ્સામાં વૈધાનિક ઓડિટરોની નિમણૂક ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા નાણાકીય વર્ષ શરૂ થયાના એકસો એંશી દિવસોના સમયગાળાની અંદર કરવામાં આવશે. અધિનિયમની કલમ 139(7)ની જોગવાઈ મુજબ અન્ય સરકારી કંપનીના કેસમાં, ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા ઓડિટરની નિમણૂક કંપનીની નોંધણીની તારીખથી સાંઇઠ દિવસોની અંદર કરવામાં આવશે, અને જો ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક આવા ઓડિટરની નિમણૂક આ સમયગાળાની અંદર ન કરે તો, કંપનીના નિયામક મંડળ અથવા કંપનીના સભ્યોએ આવા ઓડિટરની નિમણૂક કરવાની રહેશે.

વધુમાં, અધિનિયમની કલમ 143ની પેટા-કલમ 7 અનુસાર, અધિનિયમની કલમ 139ની પેટા-કલમ (5) અથવા પેટા-કલમ (7) હેઠળ આવરી લેવાયેલી કોઈ પણ કંપનીના કિસ્સામાં ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક, જો જરૂર જણાય તો, હુકમ દ્વારા આવી કંપનીના નાણાકીય હિસાબોનું પ્રતિક ઓડિટ કરાવવા માટેની કાર્યવાહી કરશે. અને ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક (ફરજો, સત્તાઓ અને સેવાની શરતો) અધિનિયમ, 1971ની કલમ 19Aની જોગવાઈઓ આવા પ્રતિક ઓડિટના અહેવાલને લાગુ પડશે.

આમ, કેન્દ્ર સરકાર અથવા કોઈ પણ રાજ્ય સરકાર અથવા સરકારો અથવા અંશતઃ કેન્દ્ર સરકાર અથવા અંશતઃ એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારો દ્વારા પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે માલિકીની અથવા નિયંત્રિત હોય એવી સરકારી કંપની અથવા અન્ય કોઈ પણ કંપની ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા ઓડિટને પાત્ર થાય છે.

નાણાકીય વર્ષો 31 માર્ચ 2014ના રોજ અથવા તે પહેલાં શરૂ થયેલા નાણાકીય વર્ષોની બાબતમાં કંપનીના નાણાકીય હિસાબોનું ઓડિટ કંપની અધિનિયમ, 1956ની જોગવાઈઓને અધિન ચાલુ રહેશે.

⁷ તારીખ 04 સપ્ટેમ્બર 2014 નો કંપની (મુશ્કેલીઓનું નિવારણ) સાતમો હુકમ 2014 થી સુધારો કર્યા મુજબ

4.15.3 વૈધાનિક ઓડિટ

સરકારી કંપનીઓના (અધિનિયમની કલમ 2(45) કરવામાં આવેલી વ્યાખ્યા મુજબ) નાણાકીય હિસાબોનું ઓડિટ અધિનિયમની કલમ 139(5) અથવા (7)ની જોગવાઈઓ અનુસાર ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા જેમની નિમણૂક કરવામાં આવે છે તે વૈધાનિક ઓડિટરો દ્વારા કરવામાં આવે છે. વૈધાનિક ઓડિટરો ઓડિટ અહેવાલની એક નકલ, અન્ય વસ્તુઓ સહિત, કંપનીના નાણાકીય હિસાબો અધિનિયમની કલમ 143(5) હેઠળ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકને રજૂ કરે છે. આ નાણાકીય હિસાબો અધિનિયમની કલમ 143(6)ની જોગવાઈઓ હેઠળ ઓડિટ અહેવાલ મળ્યા તારીખથી 60 દિવસની અંદર ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા પૂરક ઓડિટને પાત્ર પણ છે.

વૈધાનિક નિગમોના ઓડિટનું નિયમન તેમના સંબંધિત કાયદાઓ દ્વારા થાય છે. ચાર વૈધાનિક નિગમો પૈકી, ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમ (GIDC) અને ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ પરિવહન નિગમના (GSRTC) ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક એક માત્ર ઓડિટર છે. ગુજરાત રાજ્ય વખાણ નિગમ (GSWC) અને ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમની (GSFC) બાબતમાં ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ દ્વારા ઓડિટ કરવામાં આવે છે અને પૂરક ઓડિટ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા કરવામાં આવે છે.

4.15.4 સમયસર રજૂ કરવાની જરૂરિયાત

અધિનિયમની કલમ 394 અને 395 અનુસાર, કોઈ સરકારી કંપનીની કામગીરી અને બનાવો પરનો વાર્ષિક અહેવાલ, તેની વાર્ષિક સામાન્ય સભાના ત્રણ મહિનાની અંદર તૈયાર કરવાનો હોય છે. અને આ રીતે તૈયાર કર્યા બાદ ઓડિટ અહેવાલની નકલ અને ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકની ઓડિટ અહેવાલ પરની પૂરક ટીપ્પણીઓ સહીત વહેલામાં વહેલી તકે રાજ્યની વિધાનસભા સમક્ષ મુકવો જોઈએ. મોટે ભાગે આવી જ જોગવાઈઓ વૈધાનિક નિગમોના સંબંધિત નિયમનકારી અધિનિયમોમાં મોજુદ છે. આ વ્યવસ્થા ગુજરાતની સંચિત નિધિમાંથી કંપનીઓમાં કરવામાં આવતા જાહેર ભંડોળના રોકાણના ઉપયોગ પર વિધાનસભાનું જરૂરી નિયંત્રણ પુરૂ પાડે છે.

કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 96ની જોગવાઈ મુજબ દરેક અંગ્રેજી વર્ષમાં એક વાર શેરધારકોની વાર્ષિક સામાન્ય સભાનું આયોજન કરવાનું જરૂરી છે. એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે એક વાર્ષિક સામાન્ય સભા અને ત્યારબાદની વાર્ષિક સામાન્ય સભાની તારીખ વચ્ચે 15થી અધિક મહિના પસાર થવા જોઈએ નહીં. વધુમાં, કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 129 એવું નિયત કરે છે કે નાણાકીય વર્ષ માટેના ઓડિટ થયેલા નાણાકીય હિસાબો પ્રસ્તુત વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં સભ્યોની વિચારણા અર્થે મુકવા જરૂરી છે.

કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 129(7)માં અધિનિયમની કલમ 129ની જોગવાઈઓના બિન-અનુપાલન માટે જવાબદાર કંપનીના નિયામક સહિતની વ્યક્તિઓ પર દંડ અને જેલમાં મોકલવા જેવો દંડ વસૂલ કરવાની જોગવાઈ પણ છે.

4.15.5 સરકારી કંપનીઓ અને સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓના હિસાબો તૈયાર કરવામાં સમયસરતા

31 માર્ચ 2020ની સ્થિતિએ, ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના ઓડિટના કાર્યક્ષેત્રમાં 62 સરકારી કંપનીઓ અને 22 સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ આવતી હતી. આ પૈકી, 61 સરકારી કંપનીઓ અને 22 સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓના વર્ષ 2019-20 માટેના નાણાકીય પત્રકો રજૂ કરવાપાત્ર હતાં. કુલ નવ સરકારી કંપનીઓ અને 11 સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓએ 30 સપ્ટેમ્બર 2020 સુધીમાં અથવા તે પહેલાં ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના ઓડિટ માટે તેમના નાણાકીય પત્રકો રજૂ કર્યા હતાં. 52 સરકારી કંપનીઓ, 11 સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓના નાણાકીય પત્રકો વિવિધ કારણોસર બાકી હતાં.

સરકારી કંપનીઓ અને સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓના હિસાબો રજૂ કરવામાં પાછલી બાકીની વિગતો કોઠા 4.23માં આપી છે.

કોઠો 4.23: હિસાબો રજૂ કરવામાં પાછલી બાકીની વિગતો

વિગતો	ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક પૂરક ઓડિટ કરે છે એવી કંપનીઓ					
	સરકારી કંપનીઓ		સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ		કુલ	
	62		22		84	
	નોંધાયેલી	બિન-નોંધાયેલી	નોંધાયેલી	બિન-નોંધાયેલી	નોંધાયેલી	બિન-નોંધાયેલી
31 માર્ચ 2020ના રોજ કંપનીઓની કુલ સંખ્યા						
નોંધાયેલી/બિન-નોંધાયેલી કંપનીઓની સંખ્યા	1	61	2	20	3	81
બાદ: કંપનીઓ જેમના 2019-20 માટેના નાણાકીય પત્રકો રજૂ કરવાના બાકી ⁸ ન હતા	-	1	-	-	-	1
કંપનીઓ જેમના તરફથી 2019-20 માટેના નાણાકીય પત્રકો બાકી હતા	1	60	2	20	3	80
કંપનીઓ જેમણે 30 સપ્ટેમ્બર 2020 સુધીમાં ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના ઓડિટ માટે તેમના નાણાકીય પત્રકો રજૂ કર્યા હતાં	1	8	2	9	3	17
પાછલા નાણાકીય પત્રકો બાકી હોય એવી કંપનીઓ	-	52	-	11	-	63
બાકી નાણાકીય પત્રકોની સંખ્યા	-	178	-	26	-	204
પાછલી બાકીનું ફંડમાં SPSUs	-	73	-	-	-	73
વિભાજન નિષ્ક્રિય SPSUs	-	44	-	19	-	63

⁸ ગુજરાત સ્ટાટઅપ એન્ડ ઇન્વેશન હબ જેના 2019-20 માટેના નાણાકીય પત્રકો રજૂ કરવાપાત્ર થયા ન હતા.

વિગતો		ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક પૂરક ઓડિટ કરે છે એવી કંપનીઓ					
		સરકારી કંપનીઓ		સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ		કુલ	
	પ્રથમ નાણાકીય પત્રક રજૂ કર્યું નથી.	-	1	-	-	-	1
	'અન્યો'	-	60	-	7	-	67
અન્ય વર્ગની સામે બાકીનું વર્ષ-વાર વિશ્લેષણ	એક વર્ષ (2019-20)	-	28	-	7	-	35
	બે વર્ષ (2018-19 અને 2019-20)	-	10	-	-	-	10
	ત્રણ વર્ષ અને વધુ	-	22	-	-	-	22

સ્રોત: SPSUs દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી

આ કંપનીઓ અને નાણાકીય પત્રકોની વિગતો પરિશિષ્ટ 4.5માં (ભાગ ક અને ખ) દર્શાવી છે.

4.15.6 વૈધાનિક નિગમો દ્વારા હિસાબો તૈયાર કરવાની સમયસરતા

બે વૈધાનિક નિગમો જેમાં ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક એકમાત્ર ઓડિટર છે તેમાંથી, ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમે 2016-17 સુધીના અને ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમે વર્ષ 2018-19 માટે નાણાકીય પત્રક રજૂ કર્યા હતાં. બાકીના બે વૈધાનિક નિગમો જેમાં ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક પૂરક ઓડિટ હાથ ધરે છે તેમાં, ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમે 2019-20 માટેના નાણાકીય પત્રક રજૂ કર્યા છે જ્યારે ગુજરાત રાજ્ય વખાણ નિગમે 2015-16થી આગળ નાણાકીય પત્રકો રજૂ કર્યા નથી.

ચાર વૈધાનિક નિગમો અને પાછલા બાકી નાણાકીય પત્રકોની વિગતો પરિશિષ્ટ 4.5માં (ભાગ ગ) દર્શાવ્યાં છે.

4.16 સંસ્થાઓ અને સત્તાધિકારીઓને આપવામાં આવેલી લોન અને અનુદાનની વિગતો રજૂ ન કરવી

જુદી જુદી સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા હિસાબોના આધારે, ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક (ફરજો, સત્તાઓ અને સેવાની શરતો) અધિનિયમ, 1971 ની કલમ 14 હેઠળ ઓડિટ હાથ ધરવામાં આવે છે. આ કલમ હેઠળ 214 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ/સત્તાધિકારીઓને આવરી લેવાયેલ છે. આ બધાનું ઓડિટ તેમના વ્યવહારો, સંચાલકીય પ્રવૃત્તિઓ અને હિસાબો, પ્રણાલીઓ/પધ્ધતિઓની સમીક્ષા, આંતરિક નિયંત્રણો વગેરેને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવે છે.

2019-20 દરમિયાન 76 સંસ્થાઓ/સત્તાધિકારીઓના કુલ 165 હિસાબોનું (અગાઉના વર્ષોના હિસાબો સહિત) ઓડિટ કરવામાં આવ્યું હતું. 76 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ પૈકી એક⁹ 2019-20 માટેના

⁹ ગુજરાત ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ, ગાંધીનગર

ચાલુ હિસાબો રજૂ કર્યા હતાં. જો કે, 213 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓના 2019-20 સુધીના મળવાપાત્ર 969 વાર્ષિક હિસાબો 31 જુલાઈ 2020 સુધી પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ I) અને પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ II), ગુજરાતની કચેરીઓને મળ્યા ન હતાં.

213 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ જેમણે હિસાબો રજૂ કર્યા ન હતાં તેની વિગતો પરિશિષ્ટ 4.6 અને તેમની વર્ષ-વાર બાકીની સ્થિતિ કોઠા 4.24માં દર્શાવી છે.

કોઠો 4.24: સરકારી સંસ્થાઓ પાસેથી મળવાપાત્ર વય-વાર બાકી વાર્ષિક હિસાબો

ક્રમાંક	વર્ષોની સંખ્યામાં બાકી	સંસ્થાઓ/સત્તાધિકારીઓની સંખ્યા
1.	એક વર્ષ કરતાં ઓછી	58
2.	1-3	39
3.	3-5	52
4.	5-10	43
5.	10 થી ઉપર	21
કુલ		213

સ્રોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ I) અને પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ II) ની કચેરીઓ દ્વારા સંકલિત માહિતી

ઉપરનો કોઠો 4.24 દર્શાવે છે કે 64 સ્વાયત્ત સંસ્થાઓના હિસાબો પાંચ કરતા અધિક વર્ષોથી બાકી હતાં. વાર્ષિક હિસાબોના અભાવે, આ સંસ્થાઓ/સત્તાધિકારીઓને ચૂકવવામાં આવેલા અનુદાનો અને લોનોનું હિસાબીકરણ/વપરાશની ઓડિટ દ્વારા ચકાસણી કરી શકાઈ ન હતી.

વિવિધ સંસ્થાઓને ચૂકવવામાં આવેલા અનુદાનો અને લોનોની બાબતમાં માહિતી રજૂ ન કરવી અને તેમના દ્વારા હિસાબો રજૂ ન કરવા એ ભંડોળના દૂરુપયોગનું જોખમ વધારે છે. નાણા વિભાગે આવી તબદીલીઓ પર નજર રાખવી જરૂરી છે.

4.17 હિસાબોની સમયસરતા અને ગુણવત્તા

33 જીલ્લા તિજોરીઓ, 138 પેટા-તિજોરીઓ, 158 જાહેર બાંધકામ વિભાગો અને 70 વન વિભાગો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા પ્રારંભિક હિસાબો અને ગાંધીનગર અને અમદાવાદ ખાતેની પગાર અને હિસાબ કચેરીઓ દ્વારા સંકલિત હિસાબો અને ભારતીય રિઝર્વ બેંકની સૂચનાઓ પરથી પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) દ્વારા રાજ્ય સરકારના હિસાબો સંકલિત કરવામાં આવે છે. ભરતીયાં, તિજોરીઓ તથા અન્ય હિસાબો રજૂ કરતા એકમો દ્વારા પ્રારંભિક અને આનુષંગિક હિસાબો પરથી આ હિસાબો સંકલિત કરવામાં આવે છે અને કોઈ હિસાબો પ્રાપ્ત થવાના બાકી ન હતાં.

અન્ય બાબતો

4.18 દુર્વિનિયોગ, નુકસાન અને ઉચાપત

સામાન્ય નાણાકીય નિયમો, 2017ના નિયમ 33ની જોગવાઈ અનુસાર જાહેર નાણા, મહેસૂલ અથવા આવકના કોઈ પણ નુકસાન અથવા ખોટની જાણ સંબંધિત તાબાના અધિકારી દ્વારા

આગળના ઉચ્ચ અધિકારીને તેમજ વૈધાનિક ઓડિટ અધિકારી અને સંબંધિત પ્રધાન હિસાબી અધિકારીને તુરંત જ કરવાની હોય છે.

રાજ્ય સરકારે ₹ 17.22 કરોડની રકમ સંકળાયેલી હતી એવા દુર્વિનિયોગ, નુકસાન અને ઉચાપત વગેરેના 171 કિસ્સાઓ જેના પર અંતિમ પગલા લેવાના બાકી હતાં તેની જાણ કરી હતી (માર્ચ 2020 સુધીમાં). ચોરી, દુર્વિનિયોગ/સરકારના માલસામાનનું નુકસાન અને આગ/અકસ્માતના કારણે માર્ચ 2020ના અંતે પડતર વિભાગ-વાર/વર્ગ-વાર નુકસાનની વિગતો પરિશિષ્ટ 4.7માં આપી છે. આનો સારાંશ કોઠા 4.25માં છે.

કોઠો 4.25: ચોરી, દુર્વિનિયોગ અને આગના બનાવોની વિગતો

વર્ગ/પ્રકાર	કિસ્સાઓની સંખ્યા	સંકળાયેલી રકમ (₹ કરોડમાં)
ચોરી	44	0.50
દુર્વિનિયોગ/સરકારી માલસામાનનું નુકસાન	106	15.85
આગ/અકસ્માતના કેસો	21	0.87
કુલ	171	17.22

સ્રોત: સંબંધિત વિભાગો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી માહિતી પરથી પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ I) અને પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ II) દ્વારા સંકલિત માહિતી

પડતર 171 કેસોની વય-વાર રૂપરેખાનો સારાંશ કોઠા 4.26માં આપ્યો છે.

કોઠો 4.26: દુર્વિનિયોગ, નુકસાન અને ઉચાપતના કેસોની વય-વાર રૂપરેખા

વર્ષોનો ગાળો	કેસોની સંખ્યા	રકમ (₹ કરોડમાં)
5 સુધી	47	8.58
5 – 10	18	0.64
10 – 15	17	1.05
15 – 20	14	6.27
20 – 25	13	0.14
25 અને વધુ	62	0.54
કુલ	171	17.22

સ્રોત: સંબંધિત વિભાગો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી માહિતી પરથી પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ I) અને પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ II) દ્વારા સંકલિત માહિતી.

171 બાકી કિસ્સાઓ પૈકી, 54 ટકા વન અને પર્યાવરણ વિભાગ (38 કિસ્સાઓ), નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠો અને કલ્પસર વિભાગ (28 કિસ્સાઓ) અને મહેસૂલ વિભાગને (26 કિસ્સાઓ) લગતા હતા.

171 માંથી 123 કિસ્સાઓમાં પ્રથમદર્શી માહિતી અહેવાલો (FIRs) નોંધાવવામાં આવ્યાં હતાં. બાકીના 48 કિસ્સાઓ¹⁰ છ વિભાગોને લગતા હતાં. દુર્વિનિયોગના તમામ 48 કિસ્સાઓમાં

¹⁰ વન અને પર્યાવરણ- 20 કેસો; આરોગ્ય અને પરીવાર કલ્યાણ- 01 કેસ; નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠો અને કલ્પસર- 17 કેસો; માર્ગો અને મકાનો- 06 કેસો; શિક્ષણ- 01 કેસ; પંચાયત, ગ્રામ્ય આવાસન અને ગ્રામ વિકાસ- 01 કેસ; મહેસૂલ- 01 કેસ; અને વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિકી- 01 કેસ,

વિભાગીય કાર્યવાહી પ્રગતિમાં હતી. સંબંધિત વિભાગોએ આ કિસ્સાઓમાં વહેલામાં વહેલી તકે પ્રથમદર્શી માહિતી અહેવાલો નોંધાવવા જોઈએ.

દુર્વિનિયોગ, નુકસાન અને ઉચાપતની પડતર માટેના કારણો કોઠા 4.27માં સૂચિબદ્ધ કર્યા છે.

કોઠો 4.27: ગેરરિતી, નુકસાન અને ઉચાપતની પડતર માટેના કારણો

વિલંબ/બાકી પડતર કેસો માટેના કારણો		કિસ્સાઓની સંખ્યા	રકમ (₹ કરોડમાં)
1.	વિભાગીય અને ફોજદારી તપાસ બાકી	45	2.81
2.	વિભાગીય પગલા શરૂ થયા પરંતુ આખરી નિર્ણય બાકી	23	1.63
3.	ફોજદારી પ્રક્રિયા પૂર્ણ થઈ પરંતુ રકમની વસૂલાત માટે પ્રમાણપત્રનો અમલ કરવાનો બાકી	4	0.66
4.	વસૂલાત અથવા માંડવાળના હુકમો બાકી	41	0.48
5.	કાનૂની અદાલતોમાં પડતર	57	11.63
6.	અન્ય	1	0.01
કુલ		171	17.22

સ્રોત: સંબંધિત વિભાગો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી માહિતી પરથી પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ I) અને પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ II) દ્વારા સંકલિત માહિતી.

જોઈ શકાય છે કે, 171 પૈકી 57 (33 ટકા) કિસ્સાઓ કાનૂની ન્યાયનિર્ણયની પ્રક્રિયામાં હતાં.

4.19 રાજ્યના નાણાકીય ઓડિટ અહેવાલ પર અનુવર્તી કાર્યવાહી

જો કે, ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના રાજ્યની નાણાકીય પરિસ્થિતિ પરના ઓડિટ અહેવાલો વર્ષ 2008-09થી તૈયાર કરવામાં આવી રહ્યા છે અને રાજ્યની વિધાનસભામાં રજૂ કરવામાં આવી રહ્યા છે છતાં જાહેર હિસાબ સમિતિ દ્વારા તે ચર્ચા માટે હાથ પર લેવામાં આવ્યાં નથી.

4.20 ઉપસંહાર

સર્વસંગ્રાહક ગૌણ સદર 800-અન્ય ખર્ચના વિવેકહિન ઉપયોગે નાણાકીય અહેવાલોમાં પારદર્શિતાને અસર કરી છે અને ફાળવણીની પ્રાથમિકતાઓના યોગ્ય પૃથક્કરણ અને ખર્ચની ગુણવત્તાને અસ્પષ્ટ બનાવ્યા છે.

ચોક્કસ વિકાસકીય કાર્યક્રમો/યોજનાઓ માટે ઉપાડેલા ભંડોળ માટે વિભાગો દ્વારા વપરાશી પ્રમાણપત્રો અને વિગતવાર આકસ્મિક બિલો રજૂ ન કરવા અને સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ અને સત્તાધિકારીઓ દ્વારા હિસાબો રજૂ ન કરવા તે નિયત કરવામાં આવેલા નાણાકીય નિયમો અને નિર્દેશોનું ઉલ્લંઘન હતું. આ રાજ્ય સરકારના અપૂરતા આંતરિક નિયંત્રણો અને ખામીયુક્ત દેખરેખની વ્યવસ્થા તરફ નિર્દેશ કરે છે.

રાજ્યના નિયંત્રણ અધિકારીઓ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા આવક અને ખર્ચનું પ્રધાન મહાલેખાકાર (હિસાબ અને હક) ના આંકડાઓ સાથે સમાયોજન ન થવું એ સરકારની આંતરીક નિયંત્રણ પધ્ધતિ બાબતમાં નબળો દેખાવ કરે છે અને હિસાબોની ચોકસાઈ બાબતે ચિંતા ઉભી કરે છે.

4.21 ભલામણો

- રાજ્ય સરકારે ઓડિટ માટે વપરાશી પ્રમાણપત્રો, વિગતવાર આકસ્મિક બિલો અને હિસાબો રજૂ કરવા બાબતમાં નિયત કરવામાં આવેલા નિયમો અને પ્રણાલીઓનું વિભાગો પાલન કરે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે સખત નિયંત્રણ વ્યવસ્થાની સ્થાપના કરવી જોઈએ.
- રાજ્ય સરકારે સર્વસંગ્રાહક ગૌણ સદર 800 નો ઉપયોગને હતોત્સાહિત કરવો જોઈએ અને પ્રધાન મહાલેખાકારના (હિસાબ અને હક) પરામર્શમાં હિસાબી ચોપડાઓમાં યોગ્ય રીતે વર્ગીકૃત કરવા માટે યોગ્ય હિસાબી સદર નક્કી કરવા માટે ચોક્કસ સમયગાળો નક્કી કરવો જોઈએ.
- આંતરીક નિયંત્રણ પધ્ધતિને સુદ્રઢ કરવાની જરૂર છે અને સરકારે એ સુનિશ્ચિત કરવાની જરૂર છે કે સરકારના વ્યવહારોના હિસાબમાં પારદર્શિતા અને ચોકસાઈ પ્રદાન કરવા માટે નિયંત્રણ અધિકારીઓએ તેમની આવક અને ખર્ચના આંકડાનું પ્રધાન મહાલેખાકારની (હિસાબ અને હક) પાસેના આંકડા સાથે નિયત સમયાંતરે સમાયોજન કરવું જોઈએ.

અમદાવાદ
તા. 20 સપ્ટેમ્બર 2021

(એચ. કે. ધર્મદર્શી)
પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ-II), ગુજરાત

પ્રતિસહી

નવી દિલ્લી
તા. 21 સપ્ટેમ્બર 2021

(ગિરીશ ચંદ્ર મુર્મૂ)
ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક

